

Semiotic analysis of the "Lion and Cow" chapter of Kalileh and Demaneh based on Eric Landofsky's lifestyle theory

Fatemeh Zamani*

Ebrahim Kanani**

Abstract

The issue of lifestyle is one of the important topics that is discussed in social semiotics. From this point of view, the position of the subject is represented as a discourse space in inter-subject interactions. This discourse space is based on social and cultural conventions in which the subject interacts with other objects and actors. Eric Landowski, a social semiotician, in the study of social communication, based on the relationship between the "reference" and "other" groups, has identified four types of "different lifestyles", which include the "snob", "dandy" and "sun worshiper" lifestyles. and "bear". The long history of the class system in Iran and its continuation until before the constitution has organized different lifestyles. The relationship between the ruling and subordinate groups has been reflected in literary works, especially educational ones. Kalileh and Demaneh are among the works that represent the relationship between the ruling and subordinate groups figuratively and symbolically. Using the approach of Eric Landowski, the present article examines the different lifestyles of the "milk and cow" of Kalileh and Demaneh. The result of the present study shows that the snobbish Demaneh represents two types of courtiers' lifestyles (faithful and treacherous) by simulating the reference group. Like "Dandy", Kalila's behavior tends to be distinguished from the court reference group. At first, the cow, like the "sun worshiper", inevitably imitates the

* Assistant Professor of Persian Language & Literature Department; Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran (Corresponding Author), f.zamani@kub.ac.ir, ORCIDID: <http://orcid.org/0000-0003-2686-5339>.

** Associate Professor of Persian Language and Literature, Department Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran, ebrahimkanani@kub.ac.ir, ORCIDID: <https://orcid.org/0000-0003-2737-5462>

Date received: 17/06/2023, Date of acceptance: 19/07/2023

reference group, and in the end, like the "bear", it causes its destruction with abnormal behavior. The lion, a symbol of absolute power, takes a "bear" behavior and deviates from the ideal king's characteristics.

Keywords: lifestyle, Kalileh, and Demaneh, Lion and cow, other, Landowski.

Introduction

Eric Landowski introduces different lifestyles through the life patterns of the snob, dandy, bear, and chameleon-worshipper. Based on this model, each of these characters interacts with the normative reference group as a subject, with their special strategy. These subjects are like social characters who are placed in situations that determine their position about their actions. In the lifestyle of Snob and Chameleon, there is an imitation of the normative reference group, and in the lifestyle of Dundee and Bear, a kind of confrontation with the norms of the reference group is observed. Among the educational works, the book *Kalileh and Demeneh* by Nasrullah Monshi represents different lifestyles in the class society of ancient Iran based on the position of the king at the top of the pyramid of power. Therefore, based on Eric Landowski's lifestyle theory, the current research tries to analyze the various behavioral patterns of the subjects in the reference group regarding "Lion and Cow". Therefore, the present article seeks to answer these questions: a) How and using which discourse tricks does Demeneh define and stabilize his lifestyle; b) In this story, how is the relationship between normative and non-normative ciphers realized and in the form of which of Landowski's desired lifestyles is it represented?

Materials and Methodology

This research is based on the descriptive-analytical method and based on the library sources and the theoretical approach of Eric Landowski's lifestyle, the chapter "Lion and Cow" from the book *"Kalileh and Demeneh"* has been analyzed. The purpose of this research is to explain the interaction between different lifestyles regarding the Lion and Cows of Kalileh and Demeneh.

Discussion and Results

The study of the chapter "Lion and Cow" based on Eric Landowski's lifestyles indicates that in this chapter, the relations governing the class-kingdom system are represented in an allegorical way. In this story, Demeneh, with his snobbish analogy, reveals two types of behavior of the courtiers, whose actions can strengthen the foundations of a

government or, on the contrary, destroy it. A group sees its identity and power as dependent on maintaining the existing system, so it tries to serve the system with effort, loyalty, self-belief, and perfectionism. Since the second group is seeking more power, by turning to jealousy and betrayal, they not only endanger their status and dignity but also cause instability in the central power. Kalileh in this story is an allegory of the sages and wise men who, by adopting the dandy lifestyle, consider themselves superior to the reference group of courtiers who belong to the royal family, who are familiar with the ways and customs of serving the king, inheritance over grace and knowledge. They respect, are inclined to political power and risk-taking, and are characterized by moral vices (jealousy, cunning, treachery). He also points out his class difference with the courtiers, not having the royal crown, and defines his distinction from the ruling class. The behavioral style of the chameleon can be seen in the behavior of the cow, the calf, and the cow. Demeneh consciously and inevitably imitates the behavior of the benevolent counselors of Lion to gain his attention. Kalila consciously remains silent against Demeneh's treachery. The cow also consciously and inevitably imitates the behavior style of the king's advisers, while he practically does not know courtly manners and court relations. The behavioral style of the bear, which is the emergence of emotional behaviors outside the framework of the reference group, is most noticeable in the personality of the lion and the cow. As a king, the lion should be adorned with virtues such as tact, sufficiency, grace and art, courage, etc., by showing abnormal behavior and hasty decisions, it destroys the cow and irreparable damage. One of the abnormal behaviors of the cow, which shows the behavioral style of the bear, is to adopt the behavior of rebel commanders, while it does not have the strength and power to confront the Lion. Also, approaches the lion who is his enemy. Demeneh, with his greed and ambition, moves away from the behavior style of Nedma Sadegh and reveals his bear-like lifestyle with his abnormal behavior of hypocrisy and betrayal. In the side stories of this chapter, the behavior of the merchant's sons, the ascetic man, the wicked woman, etc. are examples of the bear's lifestyle.

conclusion

The interaction of marginalized marginalized groups (Damneh, Kalileh, and Cows) with the central reference group (Lion) is explained in the form of a fourfold path. In the first path, Demeneh, in a snobbish style, imitates the chameleon's behavior to get closer to the king's class and to be promoted to the reference group. He behaves like a benevolent advisor in the face of the lion and to be accepted, and about the cow, he chooses the

lifestyle of the reference group of the courtiers, and in this way, he gains popularity in the eyes of both groups. In the second path, the cow, with a chameleon lifestyle and imitating the behavior style of the reference/ruler group, assumes the role of his advisor. In the end, by choosing the bear's lifestyle and avoiding the rules of the reference group, he rebels against him. In the third path, Kalileh, with his dandy style, distinguishes himself from the reference group of courtiers, but he changes his behavior and by choosing the chameleon lifestyle, he is placed in the social class of misfits. In the fourth path, the lion as the central group (the king) by choosing the bear's lifestyle and ignoring the behavioral norms of the reference group, turns from a powerful and popular king into a timid and passive character. In the first and third path, the movement is done indirectly and in the second and fourth path, the movement is done directly. These four movements are indexed in the form of four identity states simulation, acceptance, rejection, and identity separation.

Bibliography

- Esfahani, Mahmud-bin-Mohammad- bin-Hosin (1985), *Dastur-ul-Vazareh*, Tehran: Sepehr. (In Persian)
- Bagheri, Mehri (2007), *Religions of ancient Iran*, Tehran: Qatreh. (In Persian)
- Pordawood, Ebrahim (1968), *Yasht-ha*, vol.2, Tehran: Iranian Language and Culture Publications. (In Persian)
- Chalapi, Masoud (1996), *Sociology of Order*, Tehran: Ni. (In Persian)
- Dadegi, Faranbagh (2006), *Bondahesh*, author: Mehrdad Bahar, Tehran: Tos. (In Persian)
- Dehghanian, Javad (2018), "Investigation of the function of power and political culture in Kalila and Demeneh", research on Persian language and literature, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, new period, third year, number 1 (9 series), pp.91- 104. (In Persian)
- Dhul-Noti, Seyyed Farzad, Farhad, Parvaneh (2017), "Social classes of ancient Iran (based on the Sassanid era), *Kharazmi History*, 6th year, autumn, number 23, pp: 20-39. (In Persian)
- Ravandi, Morteza (2003), *Social History of Iran*, Tehran: Negah. (In Persian)
- Rastgar, Nosratolah (2004), "Government Legitimacy from Ferdowsi's Point of View", *Heritage Mirror*, Third Year New Course, Number 2, pp. 40-9. (In Persian)
- Shaygan, Daryush (2010), *Religions and Philosophical Schools of India*, Volume 1, Tehran: Amir Kabir. (In Persian)
- Shayiri, Hamidreza (2015), *Semantics of Literature: Theory and Method of Literary Discourse Analysis*. Tehran: Tarbiat Modares. (In Persian)
- Shairi, Hamidreza, Mahmoudi-Bakhtyari, Behrooz and Sabzevari, Mahdi (1402), *Explanatory culture of the world of sign and meaning*, Tehran: Logos. (In Persian)

169 Abstract

- Tusi, Nasirodin (1977), *Akhlaq Naseri*, edited by Mojtabi-Minavi and Alireza Heydari, Tehran: Kharazmi. (In Persian)
- Zahiri-Nav, Bijan, Navakhti-Moghadam, Amin, and Memizadeh, Maryam (2009), "The course and continuity of urban Iranian ideas in Kalileh and Demeneh", *Persian language and literature researches*, Faculty of Literature and Human Sciences Isfahan University, new period, second year, third issue (7), pp. 77-96. (In Persian)
- Christensen, Artur (2015), *Iran during the Sassanid era*, translated by Rashid Yasmi, Tehran: Saade Maazer. (In Persian)
- Monshi, Nasrollah (1992), *Kalilah and Demeneh, the correction and explanation of Mojtaba Minawi*. Tehran: Tehran University Press. (In Persian)
- Mokhtari, Mohamad (1992), *Man in Contemporary Poetry*, Tehran: Tos. (In Persian)
- Moin, Morteza. Babak (2014), *Meaning as a lived experience*, Tehran: Sokhn. (In Persian)
- Moin, Morteza. Babak (2016), *missing dimensions of meaning in classic narrative semiotics; Semantic system of adaptation or dance in interaction*. Tehran: Scientific and Cultural. (In Persian)
- Moin, Morteza. Babak (2021), "Analysis of the evolution of the lifestyle of Marcel, the protagonist narrator in search of lost time based on the lifestyle model of Eric Landofsky", *World Contemporary Literature Research*, Volume 26, Number 2. pp. 813-835. (In Persian)
- Moleh, M. (1993), *Ancient Iran*, translated by Jale Amoozgar, Tehran: Tos. (In Persian)
- Mehrabani Mamdough, Fatemeh, Sedekhi, Hosayn (2018), "Effects of the class system and authoritarianism in Persian prose educational texts", *Journal of Persian Language and Literature of Tabriz University*, year 72, number 260, pp. 308-333. (In Persian)
- Miri, Seyyad. Aahmad (2010), *An introduction to the culture of tyranny in Iran*, Tehran: Contemporary View Institute. (In Persian)
- Najumian, Amir.Ali (2015), "The translated lifestyle: a semi or-phenomenological analysis of the translator of pains by Jhumpa Lahiri", *literary criticism and theory*, first period, number 1, pp. 22-9. (In Persian)
- Hinels, Jan. Russell (2006), *Knowledge of Iranian Mythology*, translated by Jale Amouzgar, Ahmad Tafzali, Tehran: Cheshme Publishing House. (In Persian)
- Yaqoubi Ankhana-Saraei, Parsa, and Ahmed Panah, Fateh (2013), "The Narrative Structure of Kalileh and Damneh Based on the Discourse-Analysis of the Interaction of Rai and Brahman", *Literary Studies*, Volume 5, Number 18, pp. 71-100. (In Persian)
- Landowski, Eric (1997), *Présences de l'autre*, Paris, PUF.
- Landowski, Eric (2004), *Passions sans nom*, Paris, PUF.
- Landowski, Eric (2012), *Pour Une sémiotique du Gout*, São Paulo: Centre de Pesquisas Sociossmioticas.
- Van Leeuwen, T. (2005), *Introducing Social Semiotics*, London: Routledge.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه براساس نظریه سبک زندگی اریک لاندوفسکی

فاطمه زمانی*

ابراهیم کنعانی**

چکیده

مسئله سبک زندگی، یکی از مباحث مهمی است که در نشانه‌شناسی اجتماعی طرح می‌شود. از این‌منظر، جایگاه سوژه به‌منزله ساختی گفتمانی در تعاملات بین‌سوژه‌ای بازنمایی می‌گردد. این ساخت گفتمانی، بر قراردادهای اجتماعی-فرهنگی استوار است که سوژه با ابژه‌ها و کنشگران دیگر تعامل برقرار می‌کند. اریک لاندوفسکی، نشانه‌شناس اجتماعی، در بررسی ارتباطات اجتماعی، براساس ارتباط گروه «مرجع» و «دیگری»، چهار نوع «سبک مختلف زندگی» را شناسایی کرده‌است که عبارتند از سبک زندگی «اسنوب»، «داندی»، «آفتاب‌پرست» و «خرس». سابقه طولانی نظام طبقاتی در ایران و تداوم تا پیش از مشروطیت، سبک‌های زندگی متفاوتی را سازماندهی کرده‌است. در آثار ادبی و به‌ویژه آثار تعلیمی برخورد گروه حاکم با گروه‌های زیردست انعکاس یافته‌است. کلیله و دمنه نیز از جمله آثاری است که به شیوه‌ای تمثیلی و نمادین ارتباط گروه حاکم و زیردست در آن بازنمایی شده‌است. مقاله حاضر با استفاده از رویکرد اریک لاندوفسکی به بررسی سبک‌های مختلف زندگی در باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه پرداخته‌است. نتیجه بررسی حاضر نشان می‌دهد که دمنه اسنوب‌وار با شبیه‌سازی خود با گروه مرجع دو نوع سبک‌زندگی درباریان (فدائیان و غدراندیشان) را بازنمایی می‌کند. کنش رفتاری کلیله نیز همانند «داندی» به تمایز از گروه مرجع درباری تمایل دارد. گاو ابتدا همانند

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران (نویسنده

مسئول)، f.zamani@kub.ac.ir

** دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران،

ebrahimkanani@kub.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸

«آفتاب‌پرست» به‌ناچار به تقلید از گروه مرجع می‌پردازد و در پایان همانند «خرس» با رفتاری نابهنجار موجب هلاکت خویش می‌گردد. شیر که نماد قدرت مطلق است با در پیش گرفتن سبک رفتاری «خرس» از خصوصیات پادشاه مطلوب فاصله می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: سبک زندگی، کلیله و دمنه، شیر و گاو، دیگری، لاندوفسکی.

۱. مقدمه

وجوه مختلف دلالت‌های سبک زندگی در نشانه‌شناسی اجتماعی در قالب‌های مختلف بازنمایی شده‌است. این وجوه، چگونگی تعامل بین سوژه را با گروه هنجارمدار مرکزی تبیین می‌کند. اریک لاندوفسکی (Eric Landowski)، سبک‌های مختلف زندگی را از طریق الگوهای مربوط به زندگی اسنوب، داندی، خرس و آفتاب‌پرست معرفی می‌کند. براساس این الگو، هر کدام از این شخصیت‌ها به‌عنوان سوژه، با استراتژی ویژه خود، با گروه هنجارمدار مرجع در تعامل قرار می‌گیرند. درواقع، این سوژه‌ها، به‌مثابه شخصیت‌هایی اجتماعی‌اند که نسبت به کنش‌هایشان در وضعیت‌هایی قرار می‌گیرند که جایگاه آن‌ها را تعیین می‌کند. در سبک زندگی اسنوب و آفتاب‌پرست، تقلید از گروه هنجارمدار مرجع وجود دارد و در سبک زندگی داندی و خرس، نوعی مقابله با هنجارهای گروه مرجع مشاهده می‌شود.

یکی از انواع ادبی مهم در ادبیات فارسی که شیوه‌های زیست گروه‌ها و نظام‌های مختلف را به تصویر می‌کشد، آثار تعلیمی مانند قابوس‌نامه، مرزبان‌نامه، کلیله و دمنه، گلستان، بوستان، کیمیای سعادت، اخلاق ناصری و غیره‌است. در بین آثار تعلیمی کتاب کلیله و دمنه اثر نصرالله منشی با بیانی تمثیلی سبک‌های مختلف زیست در جامعه طبقاتی ایران باستان که مبتنی بر قراردادن پادشاه در رأس هرم قدرت است، بازنمایی می‌کند. از این‌روی، پژوهش پیش‌روی می‌کوشد براساس نظریه سبک زندگی اریک لاندوفسکی، الگوهای گوناگون رفتاری سوژه‌ها را در ارتباط با گروه مرجع در باب «شیر و گاو» واکاوی نماید. براین اساس، مقاله حاضر، در پی پاسخ‌دادن به این پرسش‌هاست: الف) دمنه چگونه و با کاربرد کدام ترفندهای گفتمانی، سبک زندگی خود را تعریف و تثبیت می‌کند؛ ب) در این داستان، ارتباط میان رمزگان‌های هنجارمدار و هنجارگریز چگونه تحقق می‌یابد و در قالب کدام‌یک از سبک‌های زندگی مورد نظر لاندوفسکی بازنمایی می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

اریک لاندوفسکی، در کتابی با عنوان *حضورهای دیگری (Présences de l'autre)* (۱۹۹۷)، نخستین بار چهارگونه سبک زندگی را در ارتباط با گروه هنجارمند مرجع، معرفی می‌کند. او در کتابی دیگر با عنوان *احساسات بی‌نام (Passions sans nom)* (۲۰۰۴)، به تحلیل سبک‌های زندگی می‌پردازد. همچنین در *برای نشانه‌شناسی میل و سلیقه (Pour une sémiotique du gout)* (۲۰۱۲)، با اضافه نمودن دو سبک زندگی دیگر، مباحث خود را کامل می‌کند. مرتضی بابک معین در دو کتاب با عناوین: *معنا به مثابه تجربه زیسته (معین، ۱۳۹۴)* و *ابعاد گمشده معنا در نشانه‌شناسی روایی کلاسیک، نظام معنایی تطبیق یا رقص در تعامل (همان، ۱۳۹۶)*، سبک‌های زندگی از منظر لاندوفسکی را برپایه نظام میل و سلیقه بررسی می‌کند. همچنین در «تجزیه و تحلیل تحول سبک زندگی مارسل، راوی قهرمان در جستجوی زمان از دست رفته براساس الگوی سبک زندگی اریک لاندوفسکی» (همان، ۱۴۰۰)، شخصیت اصلی و راوی اثر مارسل پروست یعنی در جستجوی زمان از دست رفته را تحلیل می‌کند تا نشان دهد چگونه این شخصیت از سبک زندگی «انسان این جهانی» متعارف، به سبک زندگی «خرس»، و سپس به سبک زندگی «انسان نابغه» گذر می‌کند. در پژوهش حاضر برای نخستین بار سبک‌های زندگی مورد نظر لاندوفسکی در کلیله و دمنه، به عنوان متن ادبی کلاسیک فارسی و در ارتباط با نظام طبقاتی ایران قدیم تبیین می‌گردد. درواقع، تلاش شده تا کش‌های رفتاری شخصیت‌های این اثر از منظر سبک‌های زندگی لاندوفسکی و وجه تقابلی-تعاملی آن‌ها در فرایند ارتباط شاه و زیردستان به عنوان گفتمان قدرت به صورت موشکافانه تحلیل شود که در نوع خود جزء نخستین کوشش‌هاست.

۳. مبانی نظری

نشانه‌شناسی اجتماعی، با گذر از مرزهای زبانی همه شرایط تولید معنا را در شرایط مختلف مطالعه می‌کند. معنا نیز مبتنی بر تجربه زیسته حضور و در هم‌آیی بین سوژه‌ها در موقعیت‌های مختلف در زندگی اجتماعی شکل می‌گیرد (شعیری و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۱۵). برپایه این، گفتمان فقط بازتابی از عناصر اجتماعی نیست، بلکه محل ایجاد و سازمان‌دهی زندگی اجتماعی است (همان: ۳۱۶). در نشانه‌شناسی اجتماعی منابع دال‌ها، کنش‌ها و ابژه‌های قابل مشاهده هستند که به حوزه ارتباطات اجتماعی کشیده شده‌اند (Van Leeuwen, 2005: 4). این مبحث در ارتباط با نشانه‌شناسی پدیدارشناختی قرار می‌گیرد که موضوع آن معطوف به خود زندگی در

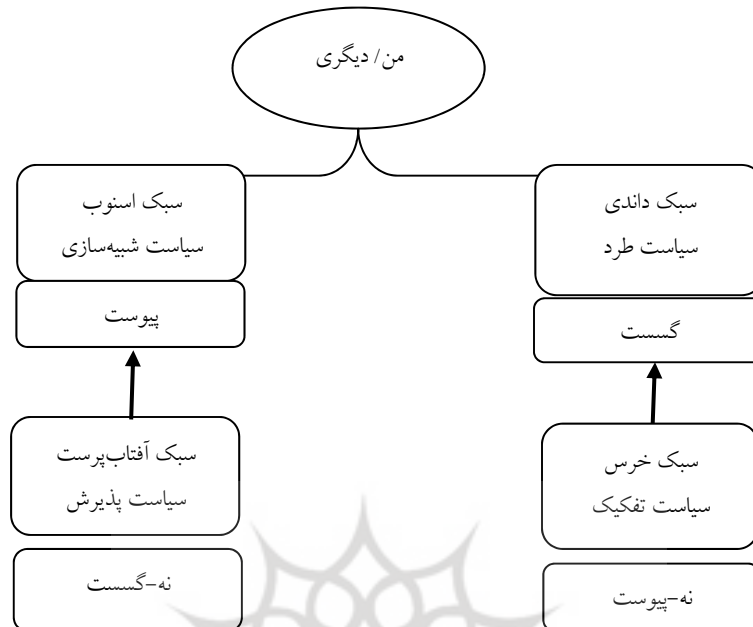
بافتی از تعاملات اجتماعی است. لاندوفسکی برای تبیین این رویکرد، ضمن طرح موضوعاتی چون حضور، موقعیت، ادراک حسی، تعامل و تطبیق، بر این باور است که درک معنا به مثابه بُعد حس شده هستی -در- جهان ماست و سوژه در درگیری با جهان هستی، امور اجتماعی، خودِ زندگی و تجربه‌های زیسته خود در دل زندگی، معنا و حضور می‌یابد (Landowski, 2004: 35). درواقع، معنا برآیند تجربه زیسته حضور در هم‌کنشی میان سوژه‌ها با ابژه‌ها و جهان هستی است. سبک زندگی نیز مبتنی بر هم‌کنشی میان سوژه، ابژه و کنش‌های ما در جهان هستی شکل می‌گیرد و به این دلیل چندوجهی است و علاوه بر ویژگی فردی، وجهی اجتماعی نیز دارد. تنوون‌لیوون معتقد است «سبک زندگی، ترکیبی از سبک فردی و اجتماعی است» (Van Leeuwen, 2005: 144). درواقع، از نظر او سوژه با انتخاب سبک زندگی خاصی، از سبک‌های زندگی دیگر متمایز می‌شود و به همان نسبت سبک زندگی دیگری را می‌پذیرد تا از طرف آن جمع مورد پذیرش واقع شود (Ibid: 144- 149). پس سبک زندگی از یک‌سوی برای سوژه هویتی مستقل در نظر می‌گیرد و از سوی دیگر زندگی او را با هویت جمعی گره می‌زند. برپایه این، سبک زندگی، در وجهی تعاملی کنش و واکنش میان سوژه، ابژه و جهان هستی را سامان می‌بخشد.

لاندوفسکی، با رویکردی پدیدارشناختی، این گونه تعامل را تبیین می‌کند. در این دیدگاه، از تعامل چندسویه‌ای سخن گفته می‌شود که سوژه از یک‌سوی حضور حسی زنده دیگری، جهان یا ابژه را زندگی می‌کند و از سوی دیگر حضور تنی خود را تجربه می‌کند. درواقع، سوژه‌ها در تعاملی فعال با یکدیگر قرار می‌گیرند و حضور یکدیگر را حس می‌کنند (معین، ۱۳۹۴: ۲۹). درنتیجه با سوژه‌هایی مواجه هستیم که درگیر خودِ زندگی هستند (همان: ۴۴). لاندوفسکی در تبیین نوع تعامل میان سوژه و دیگری غیر، «چهار خط سیر هویتی» در نظر می‌گیرد و آن‌ها را «سبک‌های متفاوت زندگی» می‌نامد که به نسبت نوع تعامل سوژه با گروه هنجار مرکزی تعریف و بازآفرینی می‌شوند. از نظر او در نوع برخورد دیگری غیرمغلوب با گروه مرجع غالب، چهار استراتژی وجود دارد: ۱) سبک زندگی اسنوب، مبتنی بر شبیه سازی سوژه با گروه مرجع است. اسنوب به طبقات اجتماعی پایین تعلق دارد اما با الگو قرار دادن سبک زندگی گروه مرجع تلاش می‌کند به عضوی از طبقه اجتماعی گروه مرجع تبدیل شود (ر.ک: لاندوفسکی، ۱۹۹۷: ۵۷؛ معین، ۱۳۹۴: ۲۲۲)؛ ۲) سبک زندگی داندی، مبتنی بر تمایز از گروه مرجع و تشخیص بخشیدن به آن است. او ضمن داشتن اشراف به هنجارهای نشانه‌ای گروه مرجع، آگاهانه رفتارهایی از خود بروز می‌دهد که او را از گروه مرجع مرکزی متمایز جلوه

دهد؛ ۳) سبک زندگی خرس نیز مبتنی بر تمایز از گروه مرجع با وجهی از ناآگاهی است. خرس، به شکل لجام‌گسیخته و ناآگاهانه‌ای هنجارهای گروه مرکزی را که به آن تعلق دارد نادیده می‌گیرد و سبکی رفتاری را در پیش می‌گیرد که فقط ویژه خود اوست؛ ۴) سبک زندگی آفتاب‌پرست، مبتنی بر وجهی از تقلید آگاهانه است. او قادر است با مهارت تمام نشانه‌های بیرونی گروهی که خود را ناچار می‌بیند به آن نزدیک شود تقلید کند. البته او با مکاری که سعی در پنهان کردن آن‌ها را دارد، خود را به جای اعضای آن گروه مرکزی جا می‌زند و نشانه‌های بیرونی آن گروه را به خود می‌گیرد (همان‌جا). این سبک‌ها، در بافت‌های اجتماعی خاص وضعیت‌های متفاوتی پیدا می‌کنند و هر کدام از این گروه‌ها می‌توانند سبک زندگی خود را تغییر دهند. پس به‌طور دقیق نمی‌توان مرز مشخصی برای سبک‌های زندگی قایل شد و هر لحظه امکان شکستن مرزها و جابه‌جایی سبک‌های زندگی از یک پایگاه اجتماعی به پایگاهی دیگر وجود دارد. به عنوان مثال، نجومیان در تحلیل سبک زندگی به چهار کنش تفاوت، همسانی، پیوند و ترجمه اشاره می‌کند:

۱. تفاوت؛ که در آن «مهاجر با ایجاد تفاوت در سبک زندگی خود نوعی تشخیص یا تمایز با سبک زندگی میزبان خلق می‌کند»؛ ۲. همسانی؛ که در آن «مهاجر سبک زندگی سرزمین میزبان را می‌پذیرد یا تقلید می‌کند تا مورد پذیرش قرار گیرد»؛ ۳. پیوند؛ که در آن «مهاجر سبک زندگی پیش از مهاجرت خود را با سبک زندگی سرزمین میزبان به هم می‌آمیزد»؛ ۴. ترجمه؛ که در آن «مهاجر پیوسته در حال ترجمه سبک‌های زندگی است» (نجومیان، ۱۳۹۵: ۱۵).

براین اساس، هر سبک زندگی در مواجهه با دیگری، شکل‌های مختلفی از شبیه‌سازی هویتی، طرد هویتی، تفکیک هویتی و پذیرش هویتی را تجربه می‌کند. لذا، می‌توان شکلی ترکیبی از تعامل را براساس سبک‌های زندگی و منظرهای هویتی ارائه داد:

نمودار ۱. همسویی و ناهمسویی رفتاری و سبک‌های زندگی

(معین، ۱۳۹۶: ۲۴۴)

براساس الگوی لاندوفسکی، سبک زندگی اسنوب، مبتنی بر سیاست شبیه‌سازی با گروه مرجع است. سبک زندگی خرس بر کناره‌گرفتن از گروه مرکزی و سیاست تفکیک از آن استوار است. سبک زندگی داندی، مبتنی بر طرد و گسست کامل از گروه مرکزی است و سبک زندگی آفتاب‌پرست ضمن پذیرش غیر بودن گروه مرکزی، بر سیاست پذیرش هویتی استوار است (معین، ۱۳۹۴: ۲۲۷).

۴. بحث و بررسی

۱.۴ اندیشه سیاسی ایران شهری

اندیشه ایران شهری در نظام سیاسی جامعه ایران برآیند حضور مطلق اهورامزدا، به‌عنوان نخستین شهریار است: اهورا، «بهترین پیشوا، جویای شهریاری نیکی و دادگرت‌ترین شهریار» است. (یشت‌ها؛ هرمزدیشت، بند ۱۲-۱۳) این شهریاری آرمانی از اهورا به امشاسپند شهریور رسیده که بنا به روایت بندهش، «در جهان مینوی، او نماینده فرمانروایی بهشتی است و در زمین

نماینده آن سلطنتی است که با کمک کردن به فقرا و ضعفا و چیرگی بر همه بدی‌ها، اراده خدا را در آن مستقر می‌کند» (هینلز، ۱۳۸۵: ۷۴). برپایه این، شهریاران در اندیشه سیاسی ایران شهری می‌بایست دو ویژگی دولت و دین را در کنار هم و به شیوه ترکیبی داشته باشند؛ از طرفی نماینده فرمانروایی بهشتی باشند و از طرفی دیگر فرمانروایی در زمین را برعهده بگیرند. خویشکاری شهریور نیز «شفاعت درویشان کردن است، پیش هر مزد. سالاری را بُن، همه از شهریور است که شهرور (نیز) خوانده شود که گزارش (آن)، شهریار به کامه است» (دادگی، ۱۳۸۵: ۱۱۲). این شهریار پس از شهریور به جمشید و دیگر پادشاهان فرمند منتقل می‌شود. پس پادشاه به دلیل اینکه برگزیده اهورامزداست و دارای فره ایزدی و مورد تأیید اوست، در ساختار سیاسی ایران شهر به عنوان نماینده اهورا، در رأس هرم این ساختار قرار دارد. در اندیشه هندوایرانیان، برپایه نظر دومزیل (Dumezil)، خدایان در سه طبقه پادشاه، جنگاور و خدایان مرتبط با باروری، طبقه بندی می‌شوند (باقری، ۱۳۸۶: ۲۳). خدایان نیز متناسب با این سه وظیفه، جامعه را با ساخت سه لایه‌ای روحانی به عنوان نیروی فکری و رهبری، جنگاور به عنوان نیروی دفاعی و کشاورز در نقش نیروی تولیدی، آفریده‌اند (همان: ۲۲؛ هینلز، ۱۳۸۵: ۲۵؛ شایگان، ۱۳۸۹: ۵۰). این تقسیم بندی سه لایه‌ای، در رأس قدرت سیاسی، شاه یا فرمانروا قرار دارد. در این ساختار، نهاد دربار، مهم ترین مرکز تصمیم گیری سیاسی به شمار می‌رفت و در آن دو گروه نجابی درجه یک با لقب شاهی (شاهزادگان، روحانیان و رؤسای طوایف هفتگانه) و نجابی درجه دوم (شامل وزرگان و آزادگان) حضور داشتند (رک. کریستن سن، ۱۳۸۵: ۶۸-۸۰). در میان طبقه درباری سه طبقه نقش کلیدی داشتند. رئیس تشکیلات مرکزی وزیر یا مشاور بزرگ بود که وظیفه مذاکرات سیاسی و اداره کردن امور را بر عهده داشت. پس از وزیر، طبقه موبدان یا روحانیان قرار داشتند که هدایت امور معنوی را بر عهده داشتند و مشاور روحانی پادشاه بودند و در تمام مسائل کشور نفوذ فوق العاده‌ای داشتند و در نهایت سپهبدان بودند که در نقش وزیر جنگ و فرمانده کل ایفای نقش می‌کردند (همان: ۸۰-۹۳). پس طبقه دربار که زیر نظر پادشاه فعالیت می‌کرد، مثلث وزیر، روحانی / موبد و سپهبد را تشکیل می‌دادند و به امور کشور رسیدگی می‌کردند.

کلیله و دمنه، از جمله آثاری است که ساختاری ادبی - سیاسی دارد. این ساختار مبتنی بر تعامل میان رای به عنوان نماینده پادشاه با برهمن در مقام مشاور است. تعامل رای و برهمن نمادی از اندیشه سیاسی محوری کلیله و دمنه، یعنی پیوند دولت و دین است که شیوهای رایج در دنیای قدیم بوده است. رای در مقام نماینده دولت، سعی می‌کند برهمن را که از طبقه ممتاز

روحانیان است، به مشاوره بگیرد و از این مجرا برای سخنان خود و در نهایت برای دانایی و قدرت خود مشروعیت بیابد (یعقوبی جنبه‌سرای و احمدپناه، ۱۳۹۰: ۷۳). از این منظر نوعی تعامل میان رای و برهمن که بر دو رابطه همتراز و ناهمتراز مبتنی است، شکل می‌گیرد. این رابطه در نوع تعامل میان شخصیت‌های داستان‌ها نیز تأثیر می‌گذارد و به تمام داستان‌ها نیز تسری پیدا می‌کند. برپایه این، ساختار سیاسی داستان‌های کلیله و دمنه در رابطه سلسله‌مراتبی قدرت بر مبنای قدرت برتر پادشاه در مقابل فرودستان شکل می‌گیرد. در این ساختار طبقه حاکم یا فرادست در فرایندی القایی تصویری آرمانی و فره‌مند از پادشاه نشان می‌دهد تا مشروعیت او را در بالاترین سطح تعریف کند و در مقابل، طبقه فرودست نیز این قدرت هژمونیک شده را می‌پذیرد. از نظر دهقانیان، در کلیله و دمنه، دو پایگاه قدرت برجسته شده است: الف) قدرت مبتنی بر زور؛ ب) قدرت الگویی یا مرجع (دهقانیان، ۱۳۹۰: ۹۴). قدرت اول، مبتنی بر رابطه عمودی از بالا به پایین است و قدرت دوم، در سطح افقی گسترده می‌شود و رابطه همتراز به حساب می‌آید.

در ساختار سیاسی داستان کلیله و دمنه، جنگل نماد ایران‌شهر و شیر سمبل پادشاه مقتدر آن است (ظهوری‌ناو و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۰) که ترکیبی از نظام دولت و نظام دین را در شخصیت خود نهادینه کرده است (همان: ۸۵). شیر به عنوان نماد پادشاهی، در رأس هرم قدرت قرار دارد و با اعمال قدرت و زور که البته به صورت هژمونیک درآمده، در حال حکمرانی است. در مقابل، طبقات اجتماعی دیگری را داریم که یا به ساختار قدرت مرکزی وابسته هستند و یا در طبقه فرودستان قرار می‌گیرند که ابژه این قدرت مطلق هستند. در طبقه درباری که وابسته به حلقه مرکزی قدرت پادشاه/ شیر است، دمنه در مقام مشاور/ وزیر و گاو در نقش ندیم/ مشاور قرار دارند. در طبقه فرودستان نیز کلیله و دیگران قرار می‌گیرند. در کنار این رابطه ناهمتراز، رابطه‌ای همتراز وجود دارد که مبتنی بر قدرت الگویی یا مرجع است. در داستان‌های کلیله و دمنه، پیوسته این مسئله القا می‌شود که قدرت پادشاه/ شیر و طبقه حاکم، هرچند مبتنی بر نوعی قدرت عمودی از بالا به پایین است، اما پادشاه/ شیر این وجه از حکمرانی را به واسطه قدرت الگویی و مرجع برخوردار شده است. در واقع، پادشاه/ شیر با بهره‌مندی از دو ویژگی قدرتمندی و مرجع‌بودگی، به قدرتی مشروع دست یافته است. این امر نشانگر سیر و تداوم اندیشه‌های ایران‌شهری در کلیله و دمنه است. برپایه این، در این ساختار سیاسی، با یک پایگاه مرجع هنجار مرکزی مواجه هستیم که متعلق به پادشاه/ شیر است. دیگر گروه‌های اجتماعی با توجه به نوع تعامل خود با این گروه مرجع مرکزی، به سبک زندگی خود شکل می‌دهند. در نتیجه، سبک‌های

زندگی مختلفی شکل می‌گیرد که در ارتباط با گروه مرجع، ممکن است هویت‌های گوناگونی داشته باشند.

باب شیر و گاو یکی از ابواب گسترده در کتاب وزین کلیله و دمنه است. نویسنده در این داستان، به شیوه‌ای تمثیلی توانسته است سبک زندگی طبقات اجتماعی مختلف در برخورد با گروه حاکم را بازنمایی کند. در مقاله حاضر چهار سبک زندگی از دیدگاه لاندوفسکی در شخصیت‌های اصلی داستان یعنی کلیله، دمنه، شیر و گاو در برخورد با دیگری مورد واکاوی قرار گرفته است:

۲.۴ سبک زندگی اسنوب‌وار

اصلی‌ترین ویژگی در سبک زندگی اسنوب‌وار، شبیه‌سازی سوژه به گروه مرجع است. در باب شیروگاو به صورت تمثیلی روابط بین طبقات اجتماعی در نظام طبقاتی که در رأس آن پادشاه قرار دارد، بازنمایی می‌گردد. «ایرانیان در عصر ساسانی به چهار طبقه تقسیم می‌شدند؛ پادشاه در بالای همه طبقات قرار داشت. پایین‌تر از وی به ترتیب، رهبران، سرداران جنگی، دیوران و محاسبان و قضات، کشاورزان و پیشه‌وران و صنعتگران و بازرگانان جای داشتند» (راوندی، ۱۳۸۲: ج ۲/ ۱۹). در ساختار اجتماعی این نظام، اعتبار سوژه‌ها به نزدیکی آنان با مسند پادشاهی معنا می‌یابد. از این روی، در باب شیروگاو، شخصیت دمنه تمثیلی از سوژه‌هایی است که می‌کوشند موقعیت سوژه‌گی خود را از طبقه گمنام و خامل با تشبیه به مقام ندما دگرگون سازند و موقعیت سوژه‌گی ارزشمندتری بیابند: «دمنه حریص‌تر و بزرگ‌منش‌تر بود، کلیله را گفت: چه می‌بینی در کار ملک که بر جای قرار کرده است و حرکت و نشاط فرو گذاشته؟» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۱). در این عبارت دمنه با اندیشیدن درباره تغییر رفتار شیر می‌کوشد مانند ندمای شاه از احوالات درونی او آگاهی یابد. کاربرد دو واژه «حریص‌تر و بزرگ‌منش‌تر»، نشان می‌دهد دمنه انگیزه لازم جهت تغییر پایگاه اجتماعی و دستیابی به موقعیت برتر را دارد. دمنه در شبیه‌سازی اسنوب‌وار خود به گروه مرجع و تصاحب این پایگاه اهدافی را دنبال می‌کند که در ادامه بدان اشاره می‌شود.

۱.۲.۴ قدرت و هویت

تقدس پادشاهی از مؤلفه‌های بارز نظام طبقاتی است. در اندیشه ایرانیان باستان، پادشاه نماینده اهورامزدا در روی زمین و قدرتش مرهون او بود. براساس این اعتقاد، اطاعت از فرمان‌های شاه

ارزش مذهبی خاص پیدا کند و با اطاعت از قانون الهی یکی شود (موله، ۱۳۷۲: ۱۴). در گفتگوی دمنه با کليلة آشکار می‌گردد انگیزه دمنه از شبیه‌سازی خود به گروه مرجع مانند دیگر سوژه‌های اسنوب‌شده نیاز مادی نیست؛ بلکه او خواستار بازیابی هویت و قدرت از دست‌رفته خود است. درواقع؛ سوژه می‌داند در نظام طبقاتی و درباری دستیابی به قدرت سبب هویت‌بخشی است: «فایده تقرب به ملوک، رفعت منزلت است و اصطناع دوستان و قهر دشمنان؛ و قناعت از دنائت همت و قلت مروت باشد» (کليلة و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۳). از نظر دمنه تقرب به ملوک، فوایدی دارد و همین فواید به سوژه قدرت می‌بخشد. این قدرت و به تبع آن هویت که به واسطه ارتقای به طبقه نُدما حاصل می‌شود، ارزش بالاتری را شکل می‌دهد که حُسن آثار و طیب ذکر نمونه‌ای از آن است.

۲.۲.۴ بزرگ‌بینی

خودبرتربینی و برتری‌جویی از ویژگی‌های درباریان در نظام طبقاتی است. «از نمودهای ریشه‌دار نظام طبقاتی در حوزه فردی مفاخره‌های زروگویانه یا متعصبانه‌ای است که کارایی آن نخست در نفی فردیت آدمی، و طبعاً نفی دیگری است» (مختاری، ۱۳۷۱: ۱۱۰). دمنه/ سوژه هدف از شبیه‌سازی خود به گروه مرجع را شریف‌داشتن نفس می‌داند که سبب دست‌یافتن به مقام و منزلت بالا می‌گردد: «دمنه گفت: مراتب میان اصحاب مروت و ارباب همت مشترک و متنازع است. هر که نفس شریف دارد خویشتن را از محل وضع بمنزلت رفیع می‌رساند» (کليلة و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۳-۶۴). در این نمونه، دمنه ضمن تأکید بر برخورداری از نفس شریف و همت بلند، با کاربرد واژه «سزاواریم»، دستیابی به طبقه نُدمای شاه را حق خود نیز می‌داند.

۲.۲.۴ کمال‌گرایی

دانایی و کمال‌گرایی از ویژگی‌های مثبت پادشاهان در نظام طبقاتی است و در اندرزنامه‌ها و سیاست‌نامه‌ها مکرر شاهزادگان به خردمندی در امور کشورداری توصیه شده‌اند. «پادشاهانی که دانا بودند، بنگر که نام ایشان در جهان چگونه بزرگ است! و کارهای بزرگ کردند، تا به قیامت نام ایشان به نیکی می‌برند» (طوسی، ۱۳۹۱: ۷۱).

دمنه در گفتگوی با کليلة، دانایی و توانایی را شرط پذیرش مسئولیت‌های دشوار و کمال‌طلبی و از لوازم رفتاری گروه مرجع (درباریان) می‌داند. از این روی، ضمن تأکید بر برخورداری از دانایی و توانایی، تلاش می‌کند تا با شبیه‌سازی به این گروه، خود را به آن‌ها بقبولاند: «دمنه

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۸۱

گفت: چون مرد دانا و توانا باشد مباشرت کار بزرگ و حمل بار گران او را رنجور نگرداند، و صاحب‌همت روشن‌رای را کسب کم نیاید، و عاقل را تنهایی و غربت زیان ندارد» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۴).

۴.۲.۴ منزلت اجتماعی

پایگاه اجتماعی، مرتبه هر فرد در محیط گروهی و سازمانی را منعکس می‌سازد. منزلت اجتماعی با مفاهیمی چون شهرت، اعتبار، حیثیت، آبرو، نفوذ، تأیید اجتماعی و احترام در ارتباط است (چلیپی، ۱۳۷۵: ۱۸۷). دمنه اسنوب‌شده، با این استدلال که نزدیکان شاه به‌تدریج و با جدوجهد توانسته‌اند بدین منزلت و پایگاه اجتماعی دست‌یابند، به‌وضوح سبک اسنوب‌وار زندگی خویش را در گفتگوی با کلیله آشکار می‌سازد: «دمنه گفت: اصحاب سلطان و اسلاف ایشان همیشه این مراتب منظور نداشته‌اند، بلکه بتدریج و ترتیب و جد و جهد آن درجات یافته‌اند، و من همان می‌جویم و از آن جهت می‌کوشم» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۵).

۵.۲.۴ وفاداری

دمنه در باب وفاداری، ویژگی‌هایی که لازم است مشاور پادشاه بدان ملبس گردد برمی‌شمارد: گفت: اگر قربتی یابم و اخلاق او را بشناسم خدمت او را به اخلاص عقیدت پیش گیرم و همت بر متابعت رای و هوای او مقصور گردانم و از تقبیح احوال و افعال وی بپرهیزم، و چون کاری آغاز کند که به صواب نزدیک و بصلاح مُلک مقرون باشد آن را در چشم و دل وی آراسته گردانم و در تقریر فواید و منافع آن مبالغت نمایم ... (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۶). برپایه این، خدمت با اخلاص عقیدت، متابعت رای، مبالغه در آراسته جلوه‌دادن امور درست و استفاده از نظام القایی تملق، از ویژگی‌های مشاور وفادار است.

۶.۲.۴ خدمتگزاری

از ویژگی‌های مهم دیگر رفتاری گروه مرجع / درباریان، به‌جای آوردن آداب خدمتگزاری است. در این باب نیز دمنه، پس از حضور در دربار شیر به موازین خدمتگزاری اشاره می‌کند:

گفت: بر درگاه ملک مقیم شده‌ام و آن را قبله حاجت و مقصد امید ساخته و منتظر می‌باشم که کاری افتد و من آن را به رای و خرد کفایت کنم. ... و هیچ خدمتگار اگر چه فرومایه باشد از دفع مضرتی و جرّ منفعتی خالی نماند (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۷-۶۸).

در این نمونه، دمنه به مصداق‌های ادب خدمت که تابعی از روابط قدرت است اشاره می‌کند. رعایت مقتضای حال و مخاطب، استفاده از خطاب غیر مستقیم «درگاه ملک» که دلالت مکانی دارد، انتخاب واژگانی چون قبله حاجت در باب تعظیم مخاطب و واژگانی چون زیر دست، خدمتکار برای خود، پایگاه پایین اجتماعی او را در مقابل شیر نشان می‌دهد که مصادیق خدمتگزاری است.

۷.۲.۴ نصیحت‌گری

از دیگر موازین کسب شایستگی برای تشبّه به گروه مرجع (درباریان)، نصیحت‌گری در امور مملکت و نشان دادن میزان کاردانی خویش است. دمنه با تشبیه جستن به درباریان، در خصوص نصیحت‌گری می‌گوید:

واجب است بر کافه خدم و حشم ملک که آنچه ایشان را فراز آید از نصیحت باز نمایند و مقدار دانش و فهم خویش معلوم رای پادشاه گردانند، که ملک تا اتباع خویش را نیکو نشناسد و براندازه رای و رویت و اخلاص و مناصحت هر یک واقف نباشد از خدمت ایشان انتفاعی نتواند گرفت و در اصطناع ایشان مثال نتواند داد... (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۸).

در ادامه، شیر در مقام نماینده گروه مرجع سبک اسنوب‌وار دمنه را می‌پسندد و با بیان تمثیلی از طبیعت افروزدگی آتش، به ویژگی زایشی و تسری بخشی عقل و مروت تأکید می‌کند و در قالب این تمثیل، دمنه را شایسته پیوستن به این گروه می‌داند: «گفت: مردم هنرمند با مروت اگر چه خامل منزلت و بسیار خصم باشد بعقل و مروت خویش پیدا آید در میان قوم، چنانکه فروغ آتش اگر چه فروزنده خواهد که پست سوزد به ارتفاع گراید» (همان: ۶۸).

۸.۲.۴ حسدورزی

حسدورزی به دیگری و ممانعت از رشد و پیشرفت وی به عنوان یکی از رذایل اخلاقی گروه مرجع نموده شده است که در نتیجه حاکمیت ساختار طبقاتی و استبدادی نمایان می‌گردد (مهربانی ممدوح و صدقی، ۱۳۹۸: ۳۲۹). در این حکایت، دمنه پس از آنکه گاو نزد شیر تقرب پیدا می‌کند، سبک رفتاری درباریان حسدورز را از خود نشان می‌دهد:

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۸۳

چون دمنه بدید که شیر در تقریب گاو چه ترحیب می‌نماید و هر ساعت در اصطفا و اجنبای وی می‌افزاید، دست حسد سُرْمه بیداری در چشم وی کشید و فروغ خشم آتش غیرت در مغرش وی پراگند تا خواب و فرار از وی بشد (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۷۴).

درواقع، حسدورزی، سبب فروغ خشم و آتش غیرت شده است. خشم و غیرت به عنوان کنش رفتاری نتیجه حسد، نشان می‌دهد حسدورزی زمینه بروز دو ویژگی خشم و غیرت را در شخصیت دمنه فراهم آورده است.

۹.۲.۴ حيله‌گری

مکر و حيله یکی از دیگر رذایل اخلاقی است که در جامعه استبدادی رواج می‌یابد. در چنین جامعه‌ای افراد برای کسب منفعت یا دفع مضرت و یا دفاع از حق خود در برابر ظالمان چاره‌ای جز به کارگیری مکر ندارند (مهربانی‌ممدوح و صدقی، ۱۳۹۸: ۳۲۷). حسادت درباریان به یکدیگر موجب می‌گردد که آن‌ها برای تنزل مقام یا نابودی یکدیگر به حيله‌گری روی آورند. حسادت دمنه نسبت به موفقیت گاو سبب می‌گردد مانند گروه مرجع خود به حيله‌گری روی آورد:

گفت: می‌اندیشم که بلطایف حیل و بدایع تمویهات گرد این غرض درآیم و بهر وجه که ممکن گردد بکوشم تا او را در گردانم... و سه غرض است که عاقلان روا دارند در تحصیل آن انواع فکرت و دقایق حیلت بجای آوردن و جد نمودن: در طلب نفع سابق تا بمنزلت و خیر سابق برسد و از مضرت آزموده پرهیزد؛ و نگاه داشتن منفعت حال و بیرون آوردن نفس از آفت وقت، و تیمارداشت مستقبل در احراز خیر و دفع شر. و من چون امیدوارم می‌باشم بمنزلت خود بازرسم و جمال حال من تازه شود طریق آن است که بحیلت در پی گاو ایستم تا پشت رمین را وداع کند (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۸۰).

در این نمونه، حيله‌گری از لوازم رفتاری طبقه درباریان شمرده شده و در ارزیابی دمنه به صورت مثبت از آن یاد شده است. همچنین استفاده از ابزارهای چون چاره‌اندیشی نیکو و تلبیس‌های زراندود، برای دستیابی به آن مجاز شمرده شده است. در ادامه، دمنه برای تأیید سبک رفتاری خود با دیگری نمونه مشابه‌ای ذکر می‌کند. داستان زاغی که با چاره‌گری و حیلت توانست خود و بچه‌هایش را از خطر مار نجات دهد: «این مثل بدان آوردم تا بدانی که آنچه بحیلت توان کرد بقوت ممکن نباشد» (همان، ۱۳۷۱: ۸۶).

۱۰.۲.۴ غدراندیشی

یکی از ویژگی‌های رفتاری گروه مرجع، خیانت درباریان نسبت به یکدیگر است و در این راه، بهره‌گیری از هرگونه وسیله‌ای که آنان را به هدف خود نزدیک سازد، مجاز شمرده می‌شود. دمنه در پاسخ به سؤال کلیله که چگونه می‌توانی با مکر در برابر زور و قدرت گاو پیروز شوی؟ می‌گوید: «بمن مغرور است و از من ایمن، بغفلت او را بتوانم افگند. چه کمین غدر که از مأمین گشایند جای‌گیرتر افتد» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۸۶). در این نمونه، بر چگونگی جای‌گیرتر شدن غدر با راهکار خیانت در موضع غفلت و در کمال حس اعتماد مخاطب، تأکید شده است.

۱۱.۲.۴ نابودی دیگری

در نظام استبدادی سلطه گروه مرجع نسبت به دیگری سبب می‌گردد در مواضع خطر، دیگری غیر را به منظور حفظ جان خود نابود کند. «در نظام استبدادی، زبان سیاست، زبان خشونت بوده است. درواقع خشونت سیاسی و نظام استبدادی در ایران دو روی یک سکه می‌باشند» (میری، ۱۳۸۰: ۷۹). این برتری‌جویی‌های نظام مرکزی در حکایت‌های فرعی باب «شیر و گاو» نیز نمود پیدا می‌کند. یک بار در ضمن حکایت «زاغ و گرگ و شغال و شیر و شتر»، زمانی که زاغ پیشنهاد کشتن اشتر را می‌دهد، هرچند شیر آن را به دور از حریت و وفاداری می‌داند اما زاغ با این استدلال که «حکما گویند که: «یک نفس را فدای اهل بیتی باید کرد و اهل بیتی را فدای قبیله‌ای و قبیله‌ای را فدای اهل شهری و اهل شهری را فدای ذات ملک اگر در خطری باشد» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۱۰۷)، شیر را به کشتن شتر تشویق می‌کند. در داستان «طیطوی نر و وکیل دریا» نیز همین اتفاق رخ می‌دهد. وکیل دریا برای اثبات برتری و قدرت خود موجب نابودی بچگان طیطوی می‌گردد:

وکیل دریا این مفاوضت بشنود، از بزرگ‌منشی و رعنائی طیطوی در خشم شد و دریا در موج آمد و بچگان ایشان را بیرد. ماده چون آن بدید اضطراب کرد و گفت: من می‌دانستم که با آب بازی نیست، و تو بنادانی بچگان باد دادی و آتش بر من بیاریدی (همان، ۱۳۷۱: ۱۱۳).

برتری‌جویی و حفظ اقتدار، از لوازم اعمال قدرت در نظام‌های پادشاهی است که برای دستیابی به آن، از جان دیگران هم می‌توان مایه گذاشت.

نتیجه‌ای که از تحلیل رفتاری دمنه حاصل می‌گردد این است که در نظام طبقاتی-شاهنشاهی و به‌صورت کلی در روابط سیاسی همواره دو گروه وجود دارند که عملکرد آنان می‌تواند

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۸۵

پایه‌های یک حکومت را محکم و یا بالعکس ویران کند. یک گروه هویت و قدرت خود را در گروه حفظ نظام موجود می‌بیند. لذا با جهد، وفاداری، خودباوری و کمالگرایی می‌کوشد به نظام خدمت کند. گروه دوم چون طالب قدرت بیشتری است با روی آوردن به حسادت و مکر و خیانت نسبت به دیگری، نه تنها مقام و منزلت خود را به خطر می‌اندازند بلکه موجب تزلزل در قدرت مرکزی می‌گردند. در حکایت «شیر و گاو»، دمنه ابتدا با اتخاذ سبک رفتاری گروه اول (فدائیان) به جاه و مقامی می‌رسد اما چون طالب قدرت بیشتری است سبک رفتاری گروه دوم (غدراندیشان) را در پیش می‌گیرد و سبب نابودی خود و گاو می‌گردد.

۳.۴ سبک زندگی داندی‌وار

در سبک زندگی داندی‌وار، سوژه می‌کوشد خود را متمایز از گروه مرجع نشان دهد. یکی از اصلی‌ترین شخصیت‌های باب شیر و گاو که سبک زندگی «داندی» در رفتار او به چشم می‌خورد کلیله است. کلیله آگاهانه می‌کوشد همانند داندی خود را از گروه مرجع/درباریان متمایز سازد:

کلیله گفت: این سخن چه بابت توسست و ترا با این سؤال چه کار؟ و ما بر درگاه این ملک آسایشی داریم و طعمه‌ای می‌یابیم و از آن طبقه نیستیم که به مفاوضت ملوک مشرف توانند شد تا سخن ایشان به نزدیک پادشاهان محل استماع تواند یافت (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۲).

کلیله دلیل تمایزبخشی رفتار خود را از گروه مرجع، قناعت به وضعیت موجود و عدم برخورداری از شایستگی‌های لازم می‌داند. سبک رفتاری داندی‌وار کلیله را می‌توان در تمایزهایی که وی بین خود و گروه مرجع/درباریان می‌گذارد پی برد.

۱.۳.۴ تفاوت طبقاتی

«در سازمان اجتماعی هندوایرانی اساس معیشت و نظام اخلاقی جامعه بر اصل خویشکاری با خودآیینی طبقات قرار داشته‌است و بر هر کس واجب بود که تنها به کار و پیشه‌ای خاص و بایسته طبقه اوست، بپردازد (ذوالنوری و پروانه، ۱۳۹۷: ۲۶). در ایران قدیم مردم به سه طبقه پیشوایان دینی، سپاهی و کشاورز تقسیم می‌شدند (پورداد، ۱۳۴۷: ۳۳۱). در نظام طبقاتی، افراد از طبقات عامه مردم (طبقه کشاورز) به‌ندرت می‌توانستند به مناصب دولتی دست یابند و یا جزء خدم و حشم خاندان سلطنتی شوند. از این روی، کلیله در گفتگوی خود با دمنه ضمن تأکید

بر تفاوت طبقاتی با گروه مرجع، برای آنان مدارجی در نظر می‌گیرد که تحقق آن بسیار دشوار و در مواردی دور از دسترس است: «کلیله گفت: شنودم آنچه بیان کردی، لکن بعقل خود رجوع کن و بدان که هر طایفه‌ای را منزلتی است، و ما از آن طبقه نیستیم که این درجات را مُرشح توانیم بود و در طلب آن قدم توانیم گزارد» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۳).

۲.۳.۴ عدم آگاهی از خدمت ملوک

در اسناد تاریخی فراوانی مانند سیاست‌نامه، قابوس‌نامه، تاریخ بیهقی و غیره مراتب و مشاغل مختلف درباری در آن بحث شده است. برای مثال در دستورالوزاره آمده است:

و از ادب مجالسه ملوک آن است که اگر با پادشاه در انواع مطایبت و مباسطت به اقصی الغایه برسد هر نوبت که به خدمتش معاودت کند در اجلال و تعظیم حضرتش بیفزاید چنانکه گویا خود مقدمه هیچ گستاخی نبوده است از بهر آنکه اخلاق ملوک را نظم و ضبطی کمترک باشد ... و از ماندگی جستن خود را به پادشاه در اسباب پادشاهی محترز باشد. فی‌الجمله در همه حال استمرار امور بر وفق ایثار و اختیار مخدوم از مواجب شناسد و حرکات و سکنات خود بر خدمتش مقصور (اصفهانی، ۱۳۶۴: ۱۰۹).

کلیله شرط تقرب به شاه و خدمت به او را آداب‌دانی و ادب‌ورزی می‌داند. از این روی، به دلیل اینکه دمنه از چنین رسومی آگاه نیست، او را از سبک رفتاری وزیران و مشاوران متمایز می‌کند و دمنه را از نزدیک شدن به شیر/گروه حاکم برحذر می‌دارد: «کلیله گفت: چگونه قربت و مکانت جویی نزدیک شیر؟ که تو خدمت ملوک نکرده‌ای و رسوم آن ندانی» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۴). در پایان داستان نیز آشکار می‌گردد که کلیله با تمایز خردمندانه و سبک زندگی داندی خود را از شرارت‌هایی که دمنه برپا کرده است محفوظ می‌دارد.

۳.۳.۴ تقدم وراثت بر فضل

انحصارطلبی خاندان‌های سلطنتی به منظور حفظ قدرت و سلطنت در بین خود، سبب می‌شد که پادشاه در انتصاب افراد به مشاغل درباری به خدمات موروثی آن‌ها توجه داشته باشد نه میزان فضل و درایت شخص مورد نظر. این مسئله ناشی از باور ایرانیان به فرّه شاهی (وراثت) است.

شاهزادگانی که با استناد به فرّه شاهی مدّعی حکومت می‌گردند، این ادّعای خود را یا بر این پایه استوار می‌کنند که فرزند ارشد شاه و یا از نسل یک شاه هستند؛ حتّی حکام مستبدی

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۸۷

چون ضحاک و افراسیاب، مشروعیت پادشاهی خود را اولاً بر اساس نسب شاهی خود توجیه می‌کنند و ثانیاً با اعمال زور و ایجاد خفقان در جامعه، حکومت را به دست می‌گیرند. فره شاهی به مفهوم موروثی بودن حکومت، شامل حال کلیه شاهزادگان شده که تعلق آنان را به گروه بزرگان تضمین می‌کند (رستگار، ۱۳۸۴: ۲۳).

از این حیث، کلیله ضمن اشاره به تقدم ذاتی گروه درباریان، لازمه پیوستن به این طبقه را بر خورداری از مقام موروثی و پذیرفته شدن از سوی گفتمان قدرت می‌داند لیکن چون دمنه از چنین ویژگی‌ای برخوردار نیست، شیر به او ارج نخواهد نهاد: «کلیله گفت: پادشاه بر اطلاق اهل فضل و مروت را بکمال کرامات مخصوص نگرداند، لکن اقبال بر نزدیکان خود فرماید که در خدمت او منازل موروث دارند و بوسایل مقبول متحرّم باشند» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۵).

۴.۳.۴ کناره‌گیری حکما از سیاست

نگاهی به زندگی فرهیختگان نشان می‌دهد آنان تمایل چندانی به ارتباط با نظام‌های سیاسی نداشتند و به خاطر حسادت‌ها و خیانت‌های درباریان، دیگران را نیز از آن بر حذر می‌داشتند. کلیله با استناد به کلام حکیمان حکما که وجهی القایی دارد، پایگاه طبقاتی دمنه را به او گوشزد می‌کند و او را از پیوستن به طبقه درباریان به عنوان گروه مرجع که بسیار خطرناک است، بر حذر می‌دارد:

کلیله گفت: اگر رای تو بر این کار مقرر است و عزیمت در امضای آن مصمم. باری نیک بر حذر باید بود که بزرگ خطری است. و حکما گویند بر سه کار اقدام ننماید مگر نادان: صحبت سلطان، و چشیدن زهر بگمان، و سر گفتن با زنان (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۶۷).

۵.۳.۴ پرهیز از خطر

در نظام‌های سلطنتی، شاه، به عنوان مرکز خود ارجاع، از بالاترین قدرت برخوردار است که کرانه‌ای برای اعمال قدرت او متصور نیست. حفظ قدرت مرکزی برای استقرار نظم گفتمانی، ضرورتی اجبابی دارد. کلیله با تأکید بر تقدم سلامت و امنیت پادشاه، هر اقدامی را در نسبت حفظ مقام پادشاه مجاز می‌شمارد. از این روی، دمنه را بر حذر می‌دارد که کنش رفتاری او رنج و زیانی برای شاه به عنوان وجه مرکزی قدرت ایجاد نکند:

کلیله گفت: اگر گاو را هلاک توانی کرد چنانکه رنج آن بشیر باز نگردد وجهی دارد و در احکام خرد تأویلی یافته شود، و اگر بی از آنچه مضرتی بدو پیوندد دست ندهد زینهار تا

آسیب بران نرنی، چه هیچ خردمند برای آسایش خویش رنج مخدوم اختیار نکند
(کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۸۸).

۶.۳.۴ پرهیز از همنشینی با اشرار

تمایز رفتاری دیگری که کلیله با گروه مرجع/درباریان برای خود قائل است تاریکی و ظلمت درون آن‌هاست که به خاطر حفظ موقعیت خود به غدر روی می‌آورند. در این حکایت نیز مشاهده می‌گردد، چون دمنه از نیت خود برای تخریب رابطه شیر و گاو سخن می‌راند، کلیله با ارزیابی کنش رفتاری دمنه، این رفتار را برآیند غدر و همنشینی او با اشرار می‌داند که نتیجه‌ای جز شقاوت و بدبختی ندارد: کلیله: «مرا چون آفتاب روشن است که از ظلمت بدکرداری و غدر تو پرهیز می‌باید کرد. که صحبت اشرار مایه شقاوت است و مخالطت اخیار کیمیای سعادت» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۱۲۳).

۷.۳.۴ پرهیز از رذایل اخلاقی

همانطور که پیشتر اشاره کردیم یکی از نتایج نظام استبدادی و طبقاتی تغییر خصایل نیک انسانی به رذایل اخلاقی است. در حکایت شیر و گاو نیز کلیله با سبک رفتاری داندی‌وار از رذیلت‌هایی چون مکر، غدر، عجز رای، خبث ضمیر، غلبه حرص، ضعف تدبیر، خوی بد، طبع کژ، بی‌وفایی و ناسپاسی نسبت به مقام شاه که در وجود دمنه (نماد درباریان) است خود را متمایز می‌سازد:

این مثل بدان آوردم که عاقبت مکر نامحمود و خاتمت غدر نامحبوب است و تو ای دمنه در عجز رأی و خبث ضمیر و غلبه حرص و ضعف تدبیر بدان منزلتی که زبان از تقریر آن قاصر است و عقل در تصویر آن حیران. و فایده مکر و حیل تو مخدوم را این بود که می‌بینی و آخر وبال و تبع آن به تو رسد. و تو چون گل دورویی که هر کرا همت وصلت تو باشد دست‌هاش بخار مجروح گردد و از وفای تو تمتعی نباید.... و تو از آن‌هایی که از خوی بد و طبع کژ تو هزار فرسنگ باید گریخت. و چگونه از تو اومید وفا و کرم توان داشت؟ چه بر پادشاه که تو را گرامی کرد و عزیز و محترم و سرور محتشم گردانید، چنانکه در ظل دولت او دست در کمر مردان زدی و پای بر فرق آسمان نهاد، این معاملات جایز شمردی و حقوق انعام او ترا دران زاجر نیامد (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۱۲۱-۱۲۲).

۴.۴ سبک زندگی آفتاب‌پرست

مهمترین ویژگی سبک زندگی آفتاب‌پرست این است که به‌ناچار و آگاهانه به تقلید گروه مرجع می‌پردازد. در باب شیر و گاو، شخصیت‌های دمنه، کلیله و گاو گاهی سبک زندگی آفتاب‌پرست را در پیش می‌گیرند.

دمنه در ارتباط با شیر و گاو سبک زندگی آفتاب‌پرست را به خود می‌گیرد. درواقع، دمنه بدین خاطر که جایگاه و منزلت خود را نزد شیر از دست داده‌است، چاره‌ای نمی‌بیند جز اینکه گاو را از میدان رقابت بیرون کند. درنتیجه آگاهانه رفتار یک مشاور و ناصح خیرخواه را در پیش می‌گیرد:

دمنه گفت هر سخن که از سماع آن شنونده را کراهیت آید بر ادای آن دلیری نتوان کرد مگر که بعقل و تمیز شنونده ثقتی تمام باشد، خاصه که منافع و فواید آن بدو بارگردد. چه گوینده را در آن ورای گزارد حقوق تربیت و تقریر لوازم مناصحت فایده‌ای دیگر نتواند بود. و اگر از تبعث آن بسلامت بجهد کار تمام بل فتح با نام باشد. و رخصت این اقدام نمودن بدان می‌توان یافت که ملک بفضیلت رای و مزیت خرد از ملوک مستثنی است، و هر آینه در استماع آن تمیز ملکانه در میان خواهد بود.... شیر گفت: وفور امانت تو مقرر است و آثار آن بر حال تو ظاهر (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۸۹).

سپس دمنه با تغییر سبک رفتاری خود نزد شنزبه می‌رود و با استفاده سوء از پایگاه، موقعیت اجتماعی و حُسن نظر دیگران و با بهره‌گیری از گفتمان مجابی، از طرفی وجهه شاه را در نزد او تخریب می‌کند و از طرف دیگر بر حُسن عهدی و به جای آوردن آداب دینداری و فتوت تأکید می‌کند. درواقع، دمنه آگاهانه با تقلید سبک رفتاری گروه مرجع یعنی درباریان و با گفتمان مجابی (شنیدن خبر از معتمد، تقلید از سبک بیانی شاه، برجسته کردن وجهه رفتاری شاه یعنی تهور و تجبر، تأکید بر هویت دینی و مرامی خود)، گاو را به آشوب تحریک می‌کند:

شنزبه گفت: بیار ای دوست مشفق و یار کریم عهد. دمنه گفت که: از معتمدی شنودم که شیر بر لفظ رانده است که شنزبه نیک فربه شده ست و بدو حاجتی و از او فراغتی نیست، وحوش را بگوشت او نیک‌داستی خواهم کرد». چون این بشنودم و تهور و تجبر او می‌شناختم بیامدم تا تو را بیاگاهانم و بُرهان حُسن عهد هر چه لایح‌تر بنمایم و آنچه از روی دین و مودت و شرط حفاظ و حکم فتوت بر من واجب است به دا رسانم (همان، ۱۳۷۱: ۱۰۱).

کلیله نیز که از ابتدا موافق نزدیکی جستن دمنه به شیر نیست و او را از این کار برحذر می‌دارد، هنگامی که دمنه موفق می‌شود اعتماد شیر را جلب کند و با آوردن گاو اقدام شجاعانه‌ای انجام می‌دهد، سبک رفتاری آفتاب‌پرست را بروز می‌دهد. از این روی، به دلیل قدرتی که دمنه بدست آورده در برابر غدراندیشی‌های او نسبت به گاو و شیر سکوت می‌کند. لیکن پس از کشته‌شدن گاو و انتباه شیر نسبت به خیانت دمنه، تغییر رفتار می‌دهد و دمنه را رها می‌کند و از طرفی آگاهانه با تغییر در سبک رفتاری خود و با تشبیه به طبقه اجتماعی ناصحان، با جسارت از خیانت دمنه سخن می‌راند:

مرا همیشه اعجاب تو و مغرور بودن به رای خویش و مفتون گشتن بجاه این دنیای فریبنده، که مانند خدعه غول و عشوہ سراپست، معلوم بود لکن در اظهار آن با تو تأملی کردم و منتظر می‌بودم که انتباهی یابی و از خواب غفلت بیدار شوی، و چون از حد بگذشت وقت است که از کمال نادانی و جهالت و حمق و ضلالت تو اندکی باز گویم و بعضی از معایب رأی و مقابح فعل تو بر تو شمرم؛ و آن از دریا قطره‌ای و از کوه ذره‌ای خواهد بود، و گفته‌اند: پادشاه را هیچ خطر چون وزیری نیست که قول او را بر فعل رجحان بود و گفتار برکردار مزیت دارد و تو این مزاج داری و سخن تو بر هنر تو راجح است، و شیر بحديث تو فریفته شد (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۱۱۵-۱۱۶).

شخصیت دیگری که در این داستان آگاهانه اما بنا به ضرورت و ناگزیر سبک رفتاری گروه مرجع/حاکم را تقلید می‌کند گاو است. او آگاهانه به ناگزیر وارد دربار شیر می‌شود و احتمالاً برای حفظ جان خود ناگزیر از مشاوره و تدبیر در امور سلطنتی دارد:

شیر او را بخویشتن نزدیک گردانید و در اعزاز و ملاحظت اطناب و مبالغت نمود، و روی بتفحص حال و استکشاف کار او آورد، و اندازه رأی و خرد او به امتحان و تجربت بشناخت، و پس از تأمل و مشاورت و تدبیر و استخارت او را مکان اعتماد و محرم اسرار خویش گردانید. و هر چند اخلاق و عادات او را بیشتر آزمود ثقت او بوفور دانش و کفایت و کیاست و شمول فهم و حذاقت وی زیادت گشت، و هر روز منزلت وی در قبول و اقبال شریفتر و درجت وی در احسان و انعام منیف‌تر می‌شد، تا از جملگی لشکر و کافه نزدیکان درگذشت (همان، ۱۳۷۱: ۷۳-۷۴).

۵.۴ سبک رفتاری خرس

در سبک رفتاری خرس به هنجارگریزی و بی‌توجهی به قوانین گروه مرجعی که بدان تعلق دارد اشاره می‌شود. در حکایت شیر و گاو، سه شخصیت شیر، گاو و دمنه با توجه به اینکه رفتاری متمایز از گروه مرجع/گروهی که بدان تعلق دارند انجام می‌دهند سبک رفتاری خرس را نمایش می‌دهند.

۱.۵.۴ سبک رفتاری خرس در شخصیت شیر

از شرایط پادشاهای آن است که

نفس شریف خود را به انواع هنر و دُرر غُرر معانی، مرتاض و متحلی داشته‌اند و پایه بلند خود را از مایه فضل ارجمند دانسته و از انواع ادب و مفترَض شرعیات، نصایب کامل و نصیبی وافر، دین و دنیا را اندوخته‌اند (اصفهانی، ۱۳۶۴: ۲۵).

در حکایت شیر و گاو، شیر/پادشاه اصلی‌ترین شخصیت داستانی است که سبک رفتاری خرس را در پیش می‌گیرد. درواقع، شیر به‌عنوان حاکم گروه مرکزی (پادشاه) با بروز رفتارهایی هیجانی و احساسات زودگذر از سلوک رفتاری پادشاهان مقتدر و محبوب فاصله می‌گیرد. در ابتدای حکایت، شیر بر خلاف انتظاری که از یک پادشاه شجاع و باشکوه می‌رود با شنیدن آوازه گاو - اگر آن را سمبل دشمن در نظر بگیریم - مضطرب می‌شود و بیم آن می‌رود تخت سلطنت را رها کند و موجب نابودی مملکت گردد:

آواز او چنان شیر را از جای ببرد که عنان تملک و تماسک از دست او بشد و راز خود بر دمنه بگشاد و گفت: سبب این آواز است که می‌شنوی. نمی‌دانم که از کدام جانب می‌آید، لکن گمان می‌برم که قوت و ترکیب صاحب آن فراخور آواز باشد. اگر چنین است ما را اینجا مقام صواب نباشد (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۷۰).

یکی دیگر از رفتارهای هیجانی شیر که موجب تمایز او از گروه مرجع می‌گردد اعتماد زود هنگام و فریفته شدن به سخنان دیگران است: «چون دمنه از این سخن فارغ شد اعجاب شیر بدو زیادت گشت و جواب‌های نیکو و ثناهای بسیار فرمود و با او الفی تمام گرفت» (همان، ۱۳۷۱: ۷۰). رفتار نابه‌هنجار شیر در برخورد با ندما در گفتگوی درونی او با خود پس از فرستادن دمنه به نزد گاو آشکار می‌گردد. شیر واقف است که رفتار صحیح گروه مرجع/پادشاه چیست. لیکن در عمل دچار تمایز رفتاری می‌گردد:

چون دمنه از چشم شیر غایب گشت. شیر تأملی کرد و از فرستادن دمنه پشیمان شد و با خود گفت: در امضای این رای مصیب نبودم، چه هر که بر درگاه ملوک بی‌جرمی جفا دیده‌باشد و مدت رنج و امتحان او دراز گشته، یا مبتلا بدوام مضرت و تنگی معیشت، و یا آنچه داشته باشد از مال و حرمت بباد داده، و یا از عملی که مقلد آن بوده‌است معزول گشته ... یا در آنچه بمضرت پادشاه پیوندد خود را منفعتی صورت کرده یا بدشمن التجا ساخته و دران قبول دیده، بحکم این مقدمات پیش از امتحان و اختبار تعجیل نشاید فرمود پادشاه را در فرستان او بجانب خصم و محرم داشتن در اسرار رسالت. شیر در این فکرت مضطرب گشت، می‌خاست و می‌نشست و چشم براه می‌داشت (همان، ۱۳۷۱: ۷۱-۷۲).

بی‌ثباتی رفتار شیر/ پادشاه پس از کشتن گاو، نشان می‌دهد او به سبک رفتاری خرس، هنجارهای رفتاری گروه مرجع را نادیده گرفته‌است:

شیر از گاو فارغ شده بود و کار او تمام برداشته و چندانکه او را افکنده دید و در خون غلتیده، و فوراً خشم تسکینی یافت، تأملی کرد و با خود گفت: دریغ شنزبه با چندان عقل و کیاست و رای و هنر. نمی‌دانم که در این کار مصیب بودم و در آنچه ازو رسانیدند حق راستی و امانت گزاردند یا طریق خائنان بی‌باک سپردند (همان، ۱۳۷۱: ۱۲۳-۱۲۴).

کوچک انگاشتن دشمن یکی دیگر از رفتارهای نابهنجار شیر/ پادشاه است: «شنزبه آنگاه که خود دشمن باشد پیداست که چه تواند کرد و از وی چه فساد آید. و او طعمه منست و مادت حرکت او از گیاه است و مدد قوت من از گوشت. ...» (همان، ۱۳۷۱: ۹۷). پیمان‌شکنی نیز از رفتارهایی است که شیر برخلاف گروه مرجع/ پادشاهی مرتکب می‌گردد:

و نیز او را امانی داده‌ام و دالت صحبت و ذمام معرفت بدان پیوسته. و در احکام مروت غدر به چه تأویل جایز توان داشت؟ و بارها بر سر جمع با او ثناها گفته‌ام و ذکر خرد و دیانت و اخلاص و امانت او بر زبان رانده، اگر آن را خلافتی روا دارم بتناقض قول و رکت رای منسوب گردم و عهد من در دلها بی‌قدر شود (همان، ۱۳۷۱: ۹۷).

نمودهای دیگری از سبک زندگی خرس‌وار شیر در گفتگوی گاو و دمنه مشخص می‌گردد. شیر در این داستان مصداق تمام رفتارهای نابهنجار یک پادشاه می‌تواند باشد. از جمله این رفتارهای نادرست می‌توان به مواردی چون بدون ظاهر شدن خیانتی به کسی خشم گرفتن، به تأثیر دیگران رفتار کردن، به خدمت گرفتن افراد بدکردار و متجاوز، هم‌صحبتی با اشرار، عدم انتقادپذیری و غلبه سكرات مملكت اشاره کرد:

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیده و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۹۳

گفت واجب نکند که شیر بر من غدر اندیشد، که از من خیانتی ظاهر نشده ست، لکن بدروغ او را بر من آغالیده باشند و بتزویر و تمویه مرا در خشم او افکنده. و در خدمت او طایفه‌ای نابکارند ... در خیانت و دراز دستی چیره و دلیر، ... و هر آینه صحبت اشرار موجب بدگمانی باشد در حق اخیار ... و اگر بر من خطایی خواهد شمرد جز آن نمی‌شناسم که در رایها جای جای برای مصلحت او را خلاقی کرده‌ام. مگر آن را بر دلیری و بی‌حرمتی حمل فرموده‌است ... و با این همه البته بر سر جمع نگفته‌ام، و در آن جانب هیبت او به رعایت رسانیده‌ام ... و اگر این هم نیست ممکن است که سكرات سلطنت و ملال ملوک او را برین باعث می‌باشند ... و خصم امثال فرومایگان و اراذل باشند و بحکم انبوهی غلبه کنند، چه دون و سفله بیشتر یافته شود ... و بی‌هنران در تقبیح حال اهل هنر چندان مبالغت نمایند که حرکات و سکنات او را در لباس دنائت بیرون آرند، و در هر صورت جنایت و کسوت خیانت بمخدوم نمایند (همان، ۱۳۷۱: ۱۰۱-۱۰۴).

در گفتگوی دمنه با شیر نیز دمنه به صورت کنایه‌آمیز و غیرصریح از سبک زندگی خرس‌وار شیر که ترجیح بی‌هنران بر داهیان و کافیان است، انتقاد می‌کند:

نشاید که پادشاه خردمندان را بخمول اسلاف فروگذارد و بی‌هنران را بوسایل موروث، بی‌هنر مکتسب، اصطناع فرماید بلکه تربیت پادشاه بر قدر منفعت باید که در صلاح ملک از هر یک بیند، چه اگر بی‌هنران خدمت اسلاف را وسیلت سعادت سازند خلل بکارها راه یابد و اهل هنر ضایع مانند (همان، ۱۳۷۱: ۶۸-۶۹).

همان‌گونه که در نمونه‌ها می‌بینیم، شیر از روی سرکشی و خرس‌وار، رفتارهایی از خود بروز می‌دهد که او را در تمایز با سبک زندگی گروه مرجع قرار می‌دهد.

۲.۵.۴ سبک رفتاری خرس در شخصیت گاو

شخصیت دیگری که سبک زندگی خرس در رفتار او مشاهده می‌شود، گاو است. گاو با آگاهی از ماهیت شیر که ملک سباع است علیه او شورش می‌کند. اگر نمادهای این داستان در ابعاد سیاسی رمزگشایی گردد، ماجرا را این چنین می‌توان بازنمایی کرد که هراس شیر از صدای گاو، دلالت بر شورش گاو (به‌عنوان یکی از درباریان یا فرماندهان معترض) دارد. علاوه بر این، از منظر دمنه خلوت کردن گاو با مقدمات لشکر، استمالت آن‌ها موجب تضعیف موقعیت شیر می‌گردد. همچنین اعتماد افراطی شیر به او و سپردن امور اجرایی مهم، اعطای قدرتی معادل قدرت شیر از نشانه‌هایی است که دمنه برای شورش بودن گاو برمی‌شمارد:

دمنه گفت: شنزبه بر مقدمان لشکر خلوت‌ها کرده‌است و هر یک را بنوعی استمالت نموده و گفته که «شیر را آزمودم و اندازه زور و قوت او معلوم کرد و رای و مکیدت او بدانست و در هر یک خللی تمام وضعفی شایع دیدم» و ملک در اکرام آن کافر نعمت غدار افراط نمود، و در حرمت و نفاذ امر که از خصایص ملک است او را نظیر نفس خویش گردانید، و دست او در امر و نهی و حل و عقد گشاده و مطلق کرد تا دیو فتنه در دل او بیضه نهاد و هوای عصیان از سر او بادخانه‌ای ساخت (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۸۹-۹۰).

دمنه در ادامه، با صراحت از گاو با عنوان دشمن یاد می‌کند: «و پادشاه کامگار آن باشد که تدبیر کارها پیش از فوت فرصت و عدم مکنّت بفرماید و ضربت شمشیر آب‌دارش خاک از زاد و بود دشمن برآرد» (همان، ۱۳۷۱: ۹۲-۹۳). در ادامه، دمنه در پاسخ شیر که: «شنزبه آنگاه که خود دشمن باشد پیداست که چه تواند کرد و از وی چه فساد آید و او طعمه من است» (همان: ۹۷)، می‌گوید:

ملک را فریفته نمی‌شاید بود بدانچه گوید «او طعمه من است»، چه اگر بذات خویش مقاومت نتواند کرد یاران گیرد و بزرگ و مکر و شعوزه دست بکار کند و ازان ترسم که وحوش او را موافقت نمایند که همه را بر عداوت ملک تحریض کرده‌ست و خلاف او در دل‌ها شیرین گردانیده و با این همه هرگز این کار بدیگران نیفکنند و جز بذات خویش تکفل ننمایند (همان، ۹۷-۹۸).

در این نمونه نیز مصداق‌هایی چون یارگیری، به‌کاربردن مکر و نیرنگ، همراهی و وحوش و ترغیب آن‌ها به دشمنی، نشان می‌دهد او به گروه شورشیان تشبّه کرده و اسنوب‌وار سبک رفتاری فرمانده شورشیان را تقلید کرده‌است. در حالی که او می‌تواند بر شیر (گروه مرجع) غلبه کند؛ با بروز رفتاری هیجانی، سبک زندگی خرس را در پیش می‌گیرد. لذا فریب وعده‌های شیر را می‌خورد و با او صلح می‌کند و در نهایت خود طعمه شیر می‌گردد:

دمنه بنزدیک گاو آمد و با دل قوی بی‌تردد و تحیر با وی سخن گفتن آغاز کرد و گفت: مرا شیر فرستاده است و فرموده که تو را بنزدیک او برم، و مثال داده که اگر مسارعت نمائی امانی دهم هم بر تقصیری که تا این غایت روا داشته‌ای و از خدمت و دیدار او تقاعد نموده، و اگر توقفی کنی برفور بازگردم و آنچه رفته باشد باز نمایم. گاو گفت: کیست این شیر؟ دمنه گفت: ملک سباع. گاو که ذکر ملک سباع شنود بترسید، دمنه را گفت: اگر مرا قوی گردانی و از باس او ایمن کنی با تو بیایم (همان، ۱۳۷۱: ۷۳).

۳.۵.۴ سبک رفتاری خرس در شخصیت دمنه

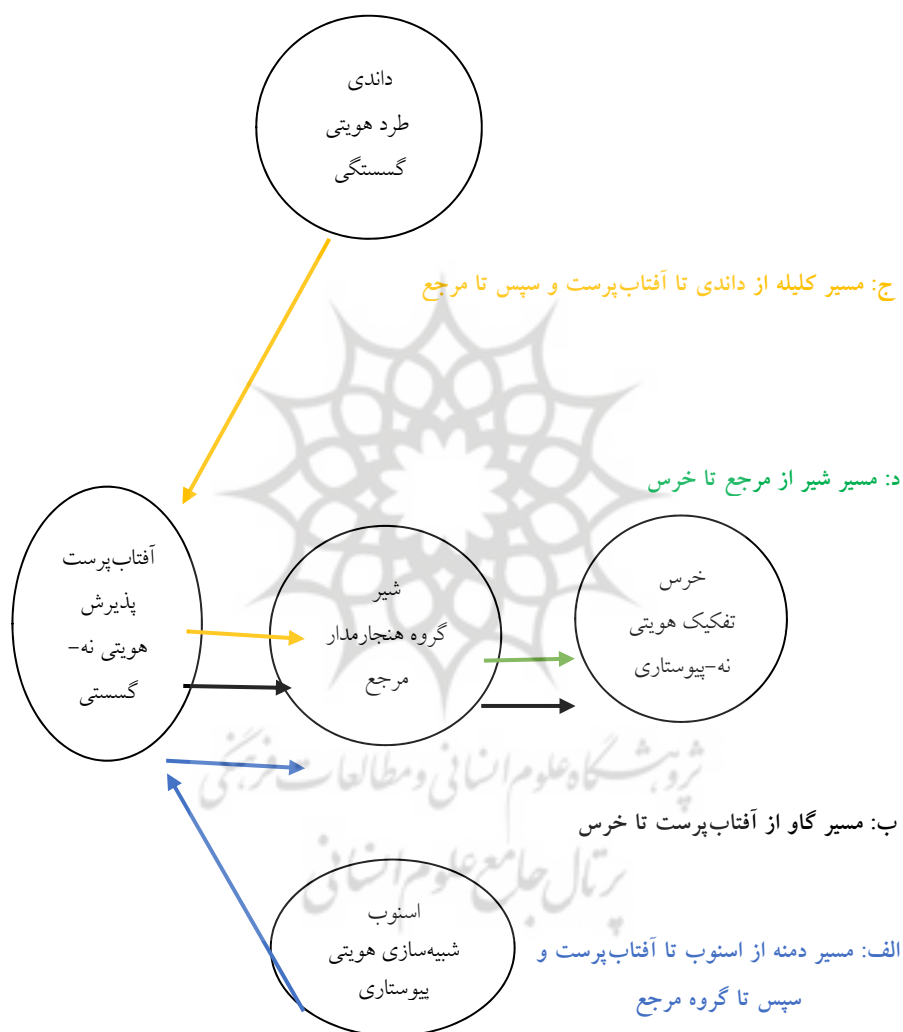
در این داستان دمنه نیز به‌عنوان مشاور و وزیر شیر/ پادشاه خلاف هنجارهای گروه مرکزی عمل می‌کند که سبب نابودی گاو و ریختن خون خودش می‌گردد:

کلیله آن بدید و روی بدمنه آورد و گفت: بنگر ای نادان در وخامت عواقب حیلت خویش. دمنه گفت: عاقبت وخیم کدامست؟ گفت: رنج نفس شیر، و سمت نقض عهد، و هلاک گاو و هدرشدن خون او، و پریشانی جماعت لشکر و تفرقه کلمه سپاه، و ظهور عجز تو در دعوی که برفق این کار بپردازی و بدین جای رسانیدی (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۲۱۴-۲۱۵).

کلیله با آوردن مثال‌های دزد و جامه زاهد، روباه و نخجیران، زن بدکار و مرد جوان، زن حجام و بینی بریده، از زبان زاهد چنین نتیجه می‌گیرد که: «دزد جامه من نبرد، روباه را نخجیران نکشتند، و زن بدکار را زهر هلاک نکرد، و حجام بینی قوم نبرد، بلکه ما این همه بلاها بنفس خویش کشیدیم» (کلیله و دمنه، ۱۳۷۱: ۷۸-۷۹). بنابراین، دمنه با خروج از سبک رفتاری گروه مرجع که بایست بر «جمال عقل و کمال فضل آراسته و از دُهاات عصر و کُفاه دهر» باشند (اصفهان، ۱۳۶۴: ۲۵) موجب هلاکت گاو می‌گردد.

برپایه مباحث ارائه شده، شخصیت دمنه، با بروز سبک اسنوب‌وار، برای شبیه سازی به طبقه ندمای شاه و ارتقای از طبقه گمنام و خامل به گروه مرجع، بیشترین تلاش را دارد. اما برای رسیدن به پایگاه هنجارمند گروه مرجع، می‌بایست شیوه رفتاری آفتاب‌پرست را تقلید کند. او از طرفی در ارتباط با شیر، باید رفتار یک مشاور و ناصح خیرخواه را از خود بروز دهد تا مورد قبول شیر قرار گیرد و وجهه گاو را نزد او تخریب کند و از طرفی در ارتباط با گاو، با شبیه سازی به گروه مرجع درباریان، بر حُسن‌عهدی، فتوت و هویت مرامی خود تأکید کند و وجهه شاه را نزد گاو تخریب کند. شخصیت کلیله، با پذیرش سبک داندی‌وار، تلاش می‌کند خود را از گروه مرجع درباریان متمایز نشان دهد. اما پس از غدراندیشی دمنه نسبت به شیر، تغییر رفتار می‌دهد و با انتخاب سبک زندگی آفتاب‌پرست و با تشبیه به طبقه اجتماعی ناصحان، سبک زندگی نوی را می‌پذیرد. شخصیت گاو برای حفظ جان با پذیرش سبک زندگی آفتاب‌پرست، سبک رفتاری گروه مرجع/ حاکم را تقلید می‌کند و نقش مشاور او را به خود می‌گیرد. اما با آگاهی از ماهیت شیر، سبک خرس را بروز می‌دهد و با هنجارگریزی نسبت به قوانین گروه مرجع، علیه او شورش می‌کند. شیر به‌عنوان حاکم گروه مرکزی (پادشاه) با انتخاب سبک زندگی خرس، با بروز رفتارهایی هیجانی و احساسی از سلوک رفتاری پادشاهان مقتدر و

محبوب فاصله می‌گیرد و با نادیده گرفتن هنجارهای رفتاری گروه مرجع، به یک شخصیت ترسو و منفعل در برابر دشمن تبدیل می‌شود. همسویی و ناهمسویی رفتاری و سبک‌های زندگی در کلیله و دمنه را در نمودار زیر می‌بینیم:

نمودار ۲. تداخل فضاهای گفتگویی در سبک زندگی

برپایه این، در مسیر اول، دمنه برای رسیدن به گروه مرجع، بایستی مبتنی بر سبک زندگی آفتاب‌پرست، با شبیه‌سازی سبک زندگی طبقه ندمای شاه، پایگاه خود را ارتقا ببخشد. در مسیر دوم، شنزبه (گاو)، با انتخاب سبک زندگی آفتاب‌پرست و تقلید و پذیرش سبک رفتاری گروه مرجع/حاکم، نقش مشاور او را به خود می‌گیرد. اما با آگاهی از ماهیت شیر، تغییر رفتار می‌دهد و با کنار گذاشتن هنجارهای گروه مرجع، علیه او شورش می‌کند. در مسیر سوم، کلیله با سبک داندی‌وار ابتدا در تمایز با هنجارهای گروه مرجع درباریان قرار دارد. اما پس از غدراندیشی دمنه نسبت به شیر، تغییر رفتار می‌دهد و با انتخاب سبک زندگی آفتاب‌پرست و با تشبیه به طبقه اجتماعی ناصحان، از او کناره می‌گیرد. در مسیر چهارم، شیر در مقام پادشاه در گروه مرجع هنجارمدار با انتخاب سبک زندگی خرس و با نادیده گرفتن هنجارهای رفتاری آن گروه، از شیوه رفتاری پادشاهان مقتدر فاصله می‌گیرد و به یک شخصیت منفعل در برابر دشمن تبدیل می‌شود.

تعامل گروه‌های غیر حاشیه‌ای با گروه مرجع مرکزی، در قالب مسیر چهارگانه تعریف می‌شود. در مسیر اول و سوم، حرکت با واسطه و غیر مستقیم انجام می‌شود و در مسیر دوم و چهارم، حرکت به صورت مستقیم انجام می‌شود. این چهار حرکت، در قالب چهار وضعیت هویتی شبیه‌سازی، پذیرش، طرد و تفکیک هویتی نمایه می‌شود.

۵. نتیجه‌گیری

مطالعه باب شیر و گاو براساس سبک‌های زندگی اریک لاندوفسکی حاکی از آن است که در این باب روابط حاکم بر نظام طبقاتی شاهنشاهی به صورت تمثیلی بازنمایی شده است. در این حکایت دمنه با تشبیه‌سازی اسنوب‌وار خود دو نوع سلوک رفتاری درباریان را آشکار می‌سازد که عملکرد آنان می‌تواند پایه‌های یک حکومت را محکم و یا بالعکس ویران کند. یک گروه هویت و قدرت خود را در گرو حفظ نظام موجود می‌بیند لذا با جهد و جهد، وفاداری، خودباوری و کمالگرایی می‌کوشد به نظام خدمت کند. گروه دوم چون طالب قدرت بیشتری است با روی آوردن به حسادت و خیانت نه تنها مقام و منزلت خود را به خطر می‌اندازند بلکه موجب تزلزل در قدرت مرکزی می‌گردد. کلیله در این حکایت، تمثیلی از حکما و خردمندان است که با در پیش گرفتن سبک زندگی داندی، خود را برتر از گروه مرجع درباریانی می‌داند که تعلق به خاندان پادشاهی دارند، با راه و رسم خدمت ملوک آشنایند، وراثت را بر فضل و دانش ارجح می‌نهند، متمایل به قدرت سیاسی و خطرپذیری هستند، و متصف به رذایل اخلاقی

(حسادت، مکر، غدر) شده‌اند. وی همچنین با اشاره به تفاوت طبقاتی خود با درباریان، عدم برخورداری از فره‌شاهی، تمایز خود از طبقه حکام را مشخص می‌سازد. سبک رفتاری آفتاب‌پرست، در رفتارهای دمنه، کليلة و گاو مشاهده می‌گردد. دمنه آگاهانه و به ناچار به تقلید رفتار مشاوران خیرخواه شیر می‌پردازد تا مورد توجه او قرار بگیرد. کليلة آگاهانه در برابر غدراندیشی دمنه سکوت می‌کند. گاو نیز آگاهانه و به ناچار سبک رفتاری ندما و مشاوران شاه را تقلید می‌کند درحالی که عملاً اطلاعی از آداب ندیمی و روابط درباری ندارد. سبک رفتاری خرس که بروز رفتارهایی هیجانی و خارج از چارچوب گروه مرجع است، بیش از همه در شخصیت شیر و گاو قابل ملاحظه است. شیر به‌عنوان یک پادشاه که بایست آراسته به فضایی چون درایت، کفایت، فضل و هنر، شجاعت و غیره باشد، با نشان‌دادن رفتاری نابهنجار و تصمیمات شتابزده موجب هلاکت گاو و خسارت‌های جبران‌ناپذیر می‌گردد. از رفتارهای نابهنجار گاو که سبک رفتاری خرس را در آن نشان می‌دهد، در پیش گرفتن رفتار فرماندهان شورشی است درحالی که توان و قدرت مقابله با شیر را ندارد. همچنین، نزدیک شدن به شیر که دشمن اوست. دمنه نیز با حرص و جاه‌طلبی از سبک رفتاری ندمای صادق دور می‌شود و با رفتار نابهنجار دورویی و خیانت، سبک زندگی خرس‌وار را آشکار می‌سازد. در حکایت‌های فرعی این باب رفتار پسران بازرگان، مرد زاهد، زن بدکاره و غیره نمونه‌های از سبک زندگی خرس است. تعامل گروه‌های مغلوب حاشیه‌ای (دمنه، کليلة و گاو) با گروه مرجع مرکزی (شیر)، در قالب مسیری چهارگانه تبیین می‌شود. در مسیر اول، دمنه، در سبک اسنوب‌وار، برای نزدیکی به طبقه ندمای شاه و ارتقای به گروه مرجع، شیوه رفتاری آفتاب‌پرست را تقلید می‌کند. او در مواجهه با شیر و برای مقبولیت، مانند مشاوری خیرخواه رفتار می‌کند و در ارتباط با گاو، سبک زندگی گروه مرجع درباریان، را انتخاب می‌کند و از این طریق، در نظر هر دو گروه، محبوبیت کسب می‌کند. در مسیر دوم گاو با سبک زندگی آفتاب‌پرست و تقلید از سبک رفتاری گروه مرجع/حاکم، نقش مشاور او را به خود می‌گیرد. درنهایت با انتخاب سبک زندگی خرس و با هنجارگریزی نسبت به قوانین گروه مرجع، علیه او شورش می‌کند. در مسیر سوم، کليلة، با سبک داندی‌وار، خود را از گروه مرجع درباریان متمایز می‌کند، اما تغییر رفتار می‌دهد و با انتخاب سبک زندگی آفتاب‌پرست، در طبقه اجتماعی ناصحان قرار می‌گیرد. در مسیر چهارم، شیر به‌عنوان گروه مرکزی (پادشاه) با انتخاب سبک زندگی خرس و با نادیده گرفتن هنجارهای رفتاری گروه مرجع، از پادشاه مقتدر و محبوب به یک شخصیت ترسو و منفعل تبدیل می‌شود. در مسیر اول و سوم، حرکت با واسطه و غیر مستقیم انجام می‌شود و در

تحلیل نشانه‌شناختی باب «شیر و گاو» کلیله و دمنه ... (فاطمه زمانی و ابراهیم کنعانی) ۱۹۹

مسیر دوم و چهارم، حرکت به صورت مستقیم انجام می‌شود. این چهار حرکت، در قالب چهار وضعیت هویتی شبیه‌سازی، پذیرش، طرد و تفکیک هویتی نمایه شده است.

کتاب‌نامه

- اصفهانی، محمود بن محمد بن الحسین (۱۳۶۴)، *دستورالوزاره*، تهران: چاپخانه سپهر.
- باقری، مهری (۱۳۸۶)، *دین‌های ایران باستان*، تهران: قطره.
- پورداد، ابراهیم (۱۳۴۷)، *یشت‌ها*، ج ۲، تهران: انتشارات زبان و فرهنگ ایران.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵)، *جامعه‌شناسی نظم*، تهران: نی.
- دادگی، فرنیغ (۱۳۸۵)، *بندش*، گزارنده: مهرداد بهار، تهران: توس.
- دهقانیان، جواد (۱۳۹۰)، «بررسی کارکرد قدرت و فرهنگ سیاسی در کلیله و دمنه»، *پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره جدید، سال سوم، شماره ۱ (پیاپی ۹)، صص ۹۱-۱۰۴.
- ذوالنوری، سیدفرزاد؛ فرهاد، پروانه (۱۳۹۷)، «طبقات اجتماعی ایران باستان (با تکیه بر عصر ساسانی)، *تاریخنامه خوارزمی*، سال ششم، پاییز، شماره ۲۳، صص: ۲۰-۳۹.
- راوندی، مرتضی (۱۳۸۲)، *تاریخ اجتماعی ایران*، تهران: نگاه.
- رستگار، نصرت‌الله (۱۳۸۴)، «مشروعیت حکومت از دیدگاه فردوسی»، *آینه میراث*، دوره جدید سال سوم، شماره ۲، صص ۹-۴۰.
- شایگان، داریوش (۱۳۸۹)، *ادیان و مکتب‌های فلسفی هند*، جلد اول، تهران: امیرکبیر.
- شعیری، حمیدرضا (۱۳۹۵)، *نشانه‌معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی*، تهران: تربیت مدرس.
- شعیری، حمیدرضا، محمودی بختیاری، بهروز و سبزواری، مهدی (۱۴۰۲)، *فرهنگ توضیحی جهان نشانه و معنا*، تهران: لوگوس.
- طوسی، نصیرالدین (۱۳۵۶)، *اخلاق ناصری*، تصحیح مجتبی مینوی و علیرضا حیدری، تهران: خوارزمی.
- ظهیری‌ناو، بیژن، نواختی مقدم، امین و ممی زاده، مریم (۱۳۸۹)، «سیر و تداوم اندیشه‌های ایران‌شهری در کلیله و دمنه»، *پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی*، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره جدید، سال دوم، شماره سوم (پیاپی ۷)، صص ۷۷-۹۶.
- کریستن‌سن، آرتور (۱۳۸۵)، *ایران در زمان ساسانیان*، ترجمه رشید یاسمی، تهران: صدای معاصر.
- منشی، نصرالله (۱۳۷۱)، *کلیله و دمنه*، به تصحیح و توضیح مجتبی مینوی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۲۰۰ پژوهش‌های بین‌رشته‌ای/ادبی، سال ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۳

مختاری، محمد (۱۳۷۱)، *انسان در شعر معاصر*، تهران: توس.

معین، مرتضی بابک (۱۳۹۴)، *معنا به مثابه تجربه زیسته*، تهران: سخن.

معین، مرتضی بابک (۱۳۹۶)، *ابعاد گمشده معنا در نشانه‌شناسی روایی کلاسیک؛ نظام معنایی تطبیق یا رقص در تعامل*. تهران: علمی و فرهنگی.

معین، مرتضی بابک (۱۴۰۰)، «تجزیه و تحلیل تحول سبک زندگی مارسل، راوی قهرمان در جستجوی زمان از دست رفته براساس الگوی سبک زندگی اریک لاندوفسکی»، *پژوهش ادبیات معاصر جهان*، دوره ۲۶، شماره ۲، صص ۸۱۳-۸۳۵

موله، م. (۱۳۷۲)، *ایران باستان*، ترجمه ژاله آموزگار، تهران: توس.

مهربانی‌مدوح، فاطمه؛ صدقی، حسین (۱۳۹۸)، «تأثیر و بازتاب نظام طبقاتی و استبدادی در متون تعلیمی مثنوی فارسی»، *نشریه زبان و ادب فارسی دانشگاه تبریز*، سال ۷۲، شماره ۲۶۰، صص ۳۰۸-۳۳۳.

میری، سیداحمد (۱۳۸۰)، *دیباچه‌ای بر فرهنگ استبداد در ایران*، تهران: مؤسسه نگاه معاصر.

نجومیان، امیرعلی (۱۳۹۵)، «سبک زندگی ترجمه شده: تحلیلی نشانه-پدیدارشناختی از مترجم دردها اثر جومپا لاهیری»، *نقد و نظریه ادبی*، دوره اول، شماره ۱، صص ۹-۲۲.

هینلز، جان راسل (۱۳۸۵)، *شناخت اساطیر ایران*، ترجمه ژاله آموزگار، احمد تفضلی، تهران: نشر چشمه.

یعقوبی جنبه‌سرای، پارسا و احمدپناه، فاتح (۱۳۹۰)، «ساختار روایی کلیله و دمنه بر اساس گفتمان‌کاوی تعامل رای و برهن»، *ادب پژوهی*، دوره ۵، شماره ۱۸، صص ۷۱-۱۰۰.

Landowski, Eric (1997), *Présences de l'autre*, Paris, PUF.

Landowski, Eric (2004), *Passions sans nom*, Paris, PUF.

Landowski, Eric (2012), *Pour Une sémiotique du Gout*, São Paulo: Centre de Pesquisas Sociossmioticas.

Van Leeuwen, T. (2005), *Introducing Social Semiotics*, London: Routledge.